

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

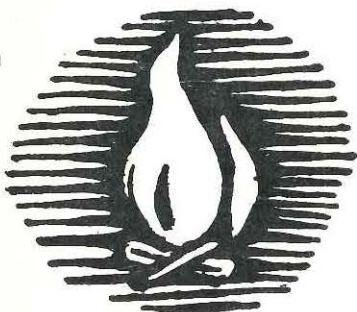
ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Professor <i>Sigfrid Svensson</i> , Lund: Folkkonst och folklivsforskning	105
Intendent dr philos. <i>C.-H. Tillhagen</i> , Stockholm: Nyutkommen irländsk folklivslitteratur	108
Nils-Arvid <i>Bringéus</i> : Unnarydsborna. Anmäld av professor <i>Gösta Berg</i> , Stockholm	110
Elisabeth Svärdström: Kalenderstickan från Lödöse. — Dens.: Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna. Anmälda av förste bibliotekarien fil. dr. <i>Sam Owen Jansson</i> , Stockholm	112
Wolfgang Rudolph: Handbuch der volkstümlichen Boote im östlichen Niederdeutschland. Anmäld av antikvarien fil. kand. <i>Nils Nilsson</i> , Lund	113
Anders Bæksted: Danske indskrifter. Anmäld av fil. mag. <i>Claes Gränström</i> , Lund	115
Sven B. Ek: Stadens födelse. Anmäld av museichefen fil. dr. <i>Allan T. Nilson</i> , Göteborg ..	116
Gabrielle Jeansson och Inga Kindblom: Kring livets högtider i Örkelljunga församling. Anmäld av docent <i>Mats Rehnberg</i> , Stockholm ..	117
Arne Björndal och Brynjulf Alver: — og fela ho let. Anmäld av <i>Mats Rehnberg</i>	119
Otto Andersson: Finländsk folklore. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	120

Tools & tillage 1968. Anmäld av professor <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund	121
Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde 1967. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i> ..	122
Skånes hembygdsförbunds årsbok 1967. Anmäld av <i>Gösta Berg</i>	123
Ilmar Talve: Namens- und Geburtstagstraditionen in Finnland. Anmäld av fil. kand. <i>Barbro Hamenius</i> , Lund	125
Mårten Stenberger (red.): Die Bauerngesellschaft im Ostseeraum und im Norden um 1600. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	127
Anders Edestam: Karlstads stifts herdaminne, 2—3. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	129
Helle Linde & Anker Olsen: Manuskript och arkivalier. Anmäld av förste arkivarien fil. dr <i>Sten Lundwall</i> , Stockholm	131

KORTA BOKNOTISER

Ethnologia europaea 1967:1—4	133
Peter Michelsen: Ildsteder og opvarmning på Frilandsmuseet	133
Ernst Fischer: Några norska flamskvävnader i Nordiska museet m. fl. uppsatser	134
Johan Möllerström: Om skånska möllor och människor	134
Nord-Nytt i etnologi 1968:1—3	135
FÖRENINGSMEDDELANDET	136

RIG · ÅRGÅNG 51 · HÄFTE 4

1968

Föreningen för svensk kulturhistoria

Ordförande: Hovrättspresidenten *Sture Petré*n

Sekreterare: Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION:

Stiftelsen Skansens direktör professor *Gösta Berg*

Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folkklivsarkivet, 223 62 Lund.

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 15 kr

Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR
SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH
FOLKLIVSARKIVET I LUND

1968 ÅRGÅNG 51

REDAKTION

GÖSTA BERG · MARSHALL LAGERQUIST

SIGFRID SVENSSON

STOCKHOLM 1968

Föreningen för svensk kulturhistoria

STYRELSE

Hovrättspresidenten *Sture Petrén* (ordf.), f. riksantikvarien *Ingvar Andersson* (v. ordf.), förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist* (sekr., adr. Nordiska museet, 115 21 Stockholm), professor *Sigfrid Svensson* (Rigs redaktör, adr. Folklivsarkivet, 223 62 Lund), civilingenjör *Bo Westerberg* (skattm.), Stiftelsen Skansens direktör professor *Gösta Berg*, styresmannen för Nordiska museet fil. dr *Hans Hansson*, fil. dr *Ingegerd Henschen*, förste bibliotekarien fil. dr *Sam Owen Jansson*, överantikvarien *Sverker Janson*, fil. dr *Erik Hjalmar Linder*, f. stadsantikvarien fil. dr *Tord O:son Nordberg*, landsantikvarien *Gösta von Schoultz*, kapten *Nils Strömbom*, förste intendenten fil. dr *Svante Svärdström*, professor *Ernst Söderlund*, docenten *Mats Rehnberg*.

REVISORER

Intendenten *Anders Nyman*, byrådirektör *Viveka Granlund*

REVISORSSUPPLEANTER

Intendenten *Göran Bergengren*, byråsekreterare *Ann Marie Huss*

Boktryckeri AB Thule

Stockholm 1968

INNEHÅLL

MINNESORD

- Sigurd Erixon 26.3.1888—18.2.1968. Av professor *Sigfrid Svensson*, Lund 37
 Sigurd Wallin 1.1.1882—31.1.1968. Av f. riksantikvarien *Martin Olsson*, Stockholm 33

UPPSATSER

- Professor *Nils-Arvid Bringéus*, Lund: Det etnologiska perspektivet 41
 The ethnological perspective 48
 Jur.stud. *Per Hellsvik*, Lund: Nattfrierier och äktenskapslöfte 65
 Nächtliche Freierei und Eheversprechen .. 77
 Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: 50 årgångar Rig 1
 Fil.kand. *Eva Akerlund-Londos*, Malmö: Motiv och motivsammanställning i sydsvenskt bonadsmålteri 78
 Motives and combinations of motives in Southern Swedish tapestry painting 86

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

- Läroverksadjunkt fil. lic. *Anna Lisa Hyldgaard-Jensen*, Malmö: Vinlandskartan än en gång 5
 The Vinland map once more 8
 Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Museiutbildning och fast studiegång 102
 Education for museum work and fixed courses of study 104

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Amanuensen fil. lic. *Carl-Edvard Edvardsson*, Lund: Arkivhistoria som humanistisk grundforskning 58
 Docent *Phebe Fjellström*, Uppsala: Invandring och anpassning 87
 Professor *Hilding Pleijel*, Lund: Småländsk emigrantforskning 50
 Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Folkkonst och folklivsforskning 105
 Intendent dr philos. *C.-H. Tillhagen*, Stockholm: Nyutkommen irländsk folklivslitteratur 108
 Brynjulf Alver, se nedan Arne Björndal
 Otto Andersson: Finländsk folklore. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 120
 Anders Bæksted: Danske indskrifter. Anmäld av fil. mag. *Claes Gränström*, Lund 115

- Ulrich Bauche: Landtischler, Tischlerwerk und Intarsienkunst in den Vierlanden. Se ovan *Sigfrid Svensson* 105
 Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde 1967. Anmäld av *Sigfrid Svensson* .. 122
 Stig Björklund: Indor i Våmhus socken. Anmäld av landsantikvarien docent *Göran Rosander*, Östersund 96
 Arne Björndal och Brynjulf Alver: — og fela ho let. Norsk spelemannstradisjon. Anmäld av docent *Mats Rehnberg*, Stockholm 117
 Gösta Borg, se nedan Sven Carlquist
 Nils-Arvid Bringéus: Unnarydsborna. Anmäld av professor *Gösta Berg*, Stockholm 110
 Patrick F. Byrne: Witchcraft in Ireland. Se ovan *C.-H. Tillhagen* 108
 Lizzie Carlsson: "Jag giver dig min dotter". Anmäld av professor *Per-Edwin Wallén*, Lund 13
 Sven Carlquist och Gösta Borg: Ystadshistoria i sten. Anmäld av fil. kand. *Jan Peder Lamm*, Stockholm 95
 Kevin Danaher: Folktales of the Irish country side. — Dens.: Gentle places and simple things. — Dens.: Folktales of the Irish country people. Se ovan *C.-H. Tillhagen* 108
 Anders Edestam: Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar, 2—3. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 129
 Sven B. Ek: Stadens födelse [Eslöv]. Anmäld av museichefen fil. dr *Allan T. Nilson*, Göteborg 116
 En smålandsocken emigrerar [Långasjö]. Se ovan *Hilding Pleijel* 50
 Alf Erlandsson: Skånska generalguvernementet 1658—1693 och dess arkiv. Se ovan *Carl-Edvard Edvardsson* 58
 Kristian Hald: Stednavne og kulturhistorie. Anmäld av arkivarien fil. dr *Sten-Bertil Vide*, Lund 97
 James N. Healy: Old Irish street ballads. Se ovan *C.-H. Tillhagen* 108
 Harald Hvarfner (red): Hunting and fishing. Anmäld av *Gösta Berg* 62
 Gabrielle Jeansson och Inga Kindblom: Kring livets högtider i Örkelljunga församling. Anmäld av *Mats Rehnberg* 117
 Gutorm Kavli: Trønderske trepaléer. Anmäld av docent *Sten Rentzhog*, Uppsala 19
 Inga Kindblom, se ovan Gabrielle Jeansson
 Selma Frode Kristensen: Vid brunnen. Anmäld av *Mats Rehnberg* 22
 Knud J. Krogh: Erik den Rødes Grønland.

Anmäld av <i>Allan T. Nilson</i>	99	<i>son</i> , Stockholm	112
Lapps and Norsemen in olden times. Anmäld av <i>Gösta Berg</i>	62	Ilmar Talve: Namens- und Geburtstags-traditionen in Finnland. Anmäld av fil. kand. <i>Barbro Hamenius</i> , Lund	121
Bertil Larsson: Emigrationen från Fernsjö till Nordamerika åren 1865—1965. Se ovan <i>Hilding Pleijel</i>	50	Tools & tillage 1968. Anmäld av <i>Nils-Arvid Bringéus</i>	121
Markus Leppo: Vaivasukot (Finnish pauper-sculptures). Anmäld av <i>Gösta Berg</i>	26	Gösta Ullberg: Huså bruks historia. Anmäld av intendenten fil. lic. <i>Maj Nodermann-Hedqvist</i> , Stockholm	94
Helle Linde & Anker Olsen: Manuskripter og arkivalier i danske samlinger. Anmäld av förste arkivarien fil. dr <i>Sten Lundwall</i> , Stockholm.	131	Sigurd Wallin (red.): Kring Svecia antiqua. Anmäld av förste intendenten fil. dr <i>Marshall Lagerquist</i> , Stockholm	60
Sten Lindroth: Kungl. svenska vetenskapsakademien historia. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	23	Jarl Weidow: Emigranter från Älghult 1853—1965. Se ovan <i>Hilding Pleijel</i>	50
Jan Ling: Nyckelharpan. Anmäld av professor <i>John Granlund</i> , Stockholm		KORTA BOKNOTISER	
Thomas H. Mason: The Islands of Irland. Se ovan <i>C.-H. Tillhagen</i>	108	Bengt Cnattingius: Kulturminnesvård i Östergötland under 40 år	28
George Nelleman: Den polske invandring til Lolland-Falster. Se ovan <i>Phebe Fjellström</i>	87	Danske historikere 1965	28
Sten Åke Nilsson: Europeisk arkitektur i Indien 1750—1850. Anmäld av professor <i>Erik Lundberg</i> , Lidköping	95	Emblemata	27
Poul Nørlund: De gamle Nordboygder ved Verdens Ende, 4 uppl. Anmäld av <i>Allan T. Nilson</i>	99	Ethnologia europaea 1967: 1—4	133
Anker Olsen, se ovan Helle Linde		Ernst Fischer: Några norska flamskvävnader i Nordiska museet. — Dens.: Norska flamskvävnader i Nordiska museet. Dens.: Norden och Orienten	134
Nils William Olsson: Swedish passenger arrivals in New York 1820—1850. Anmäld av <i>Hilding Pleijel</i>	91	Från Ystadsspråk till Strindbergsdrama	32
Sean O'Suilleabhain: Irish wake amusements. Se ovan <i>C.-H. Tillhagen</i>	108	Lars Furuland (red.): Lantarbetaren och boken	101
Bengt Pamp: Ortnamnen i Sverige. Anmäld av <i>Sten-Bertil Vide</i>	97	Gertrud Grenander-Nyberg: Linodling och linnevävning i Själevadsområdet	29
Hilding Pleijel: Husandakt, husaga, husförhör. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	21	Sven B. F. Jansson: Skansens runstenar	30
Mats Rehnberg: Blå välling — sur sill. Anmäld av professor <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund	20	Artur Larsson: Hur annorlunda då. Minnen från ett samhälle på Söderslätt	100
Wolfgang Rudolph: Handbuch der volkstümlichen Boote im östlichen Niederdeutschland. Anmäld av antikvarien fil. kand. <i>Nils Nilsson</i> , Lund	113	Sigfrid Leander (red.): Folkbildningsminnen	101
Gustav Ränk: Från mjölk till ost. Anmäld av <i>Gösta Berg</i>	9	Ingemar Liman och Albert Wiberg: Väla skola	30
Albert Sandklef: Varbergs historia. Anmäld av förste antikvarien fil. dr <i>Nils Ludvig Rasmussen</i> , Stockholm	23	Peter Michelsen: Ildsteder og opvarmning på Frilandsmuseet	133
Skånes hembygdsförbunds årsbok 1967. Anmäld av <i>Gösta Berg</i>	123	Johan Möllerström: Om skånska möllor och människor	134
Mårten Stenberger (red.): Die Bauerngesellschaft im Ostseraum und im Norden um 1600. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	127	Nord-Nytt i etnologi 1968: 1—3	135
Elisabeth Svärdström: Kalenderstickan från Lödöse. — Dens.: Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna. Anmälda av förste bibliotekarien fil. dr <i>Sam Owen Jans-</i>		Norrbotten 1964—65, 1966	28
		Norveg. Tidskrift for folkelivsgranskning 12 ..	27
		Sander Rosén: Hjälpreda vid kulturhistorisk byggnadsinventering	27
		Nils Strömbom: Sunnerboskolan	100
		Varbergs museum, årsbok 1967	29
		Albert Wiberg, se ovan Ingemar Liman	30
		Västerbotten 1967	31
		Ystad — den räddade miljön	31
		J. J. Öller: Beskrifning öfwer Jemshögs sochn i Blekinge	30
		FÖRENINGSMEDDELANDEN	136
		Signaturer under rubriken "Korta boknotiser":	
		A. T. N. = Allan T. Nilson, G. B. = Gösta Berg,	
		S. S. = Sigfrid Svenson, S. W-n = Sigurd Wal-	
		lin †.	

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Folkkonst och folklivsforskning

Av Sigfrid Svensson

ULRICH BAUCHE: *Landtischler, Tischlerwerk und Intarsienkunst in den Vierlanden unter der beiderstädtischen Herrschaft Lübecks und Hamburgs bis 1867*. Volkskundliche Studien 3. Museum für Hamburgische Geschichte, Hamburg 1965. 252 s.+20 pl.

Det har gjorts gällande att studiet av folkkonsten skulle falla utanför folklivsforskningens ramar. Att denna åsikt är oberättigad skall här åskådliggöras genom en presentation av Ulrich Bauches ovannämnda avhandling om de berömda intarsiaarbetena i Vierlanden. Bauches undersökning lämpar sig alldeles särskilt härför genom att sätta frågan på sin spets, då den gäller en konstart, som saknar de egenskaper som ytligt brukar uppfattas som de konstituerande för folkkonsten: uråldrighet, oföränderlighet. Den är också artskild från all magi och symbolik.

Vierlanden är ett sedan ett sekel med Hamburg inkorporerat marskområde intill Elbe, beläget omedelbart sydost om staden. Det har först för författaren gällt att klarlägga de naturgeografiska, administrativa, ekonomiska och sociala förutsättningarna för den starka kulturella enhet, som karakteriserat detta lilla område under minst ett par århundraden. Men detta är krav som ställes på folklivsforskaren oberoende av vilka ting han än bearbetar. Sedan 1500-talets början har områdetets fyra kyrksocknar (därav namnet) utgjort en administrativ enhet med förvaltningen förlagd till den lilla staden Bergedorf och under de båda fria riksstäderna Lübeck och Hamburgs överhöghet. Befolkningstalet har för år 1600 beräknats till 3 100 och utgjorde 7 567 år 1851. Den fruktbara jordmånen gav möjlighet till ett inkomstbringande jordbruk. Några storegendomar har ej funnits utan ett fritt näringsliv kunde utveckla sig un-

der de båda storstädernas skydd. Hemmansklyvning förhindrades dock och bondgårdarnas antal var 1570—1867 ganska oförändrat 150. Stadsförvaltningen hade intresse av att skatter och avgifter erlades kontant, något som det gynnsamma försäljningsläget intill Hamburg också möjliggjorde. Penninghushållningen genomfördes sålunda tidigt, och den allmänna högkonjunkturen hade vid 1600-talets ingång skapat en utbredd burgenhet. Småbrukarnas och de obesuttnas antal var visserligen vida större än böndernas och ökade starkt, men genom hantverk, bisysslor och ett intensivt trädgårdsbruk fanns även för dem goda försörjningsmöjligheter. Med rätta har Bauche insett, att utvecklingen av snickarehantverket och möbelkonsten i Vierlanden ej kan förstås utan mot bakgrunden av denna områdets samhällsstruktur. Folkkonstforskaren har att syssla med mer än konstanalys!

I Vierlanden liksom inom hela det södra Nordsjö- och Östersjöområdet återspeglar allmogemöblernas renässansformer tidens välstånd. Detta synes märkligt nog heller inte ha rubbats i någon större utsträckning under de många krigsåren, varför 1600-talets allmänna agrardepression enligt Bauches mening i Vierlanden får återverkningar först under århundradets sista tredjedel. Tidigare hade de borgerliga levnadsformerna efterbildats efter förmåga och någon egenart hade inte avsiktligt eftersträvats. Men med den nämnda nedgången i välståndsutvecklingen uppstod en starkare klyfta mellan stad och land, man förmådde ej i Vierlanden i samma grad som förut följa med de växlande tidsmoderna. Redan vid 1700-talets mitt gäller området som det intressantaste och mest särregna i Hamburgs omgivningar, ett utfärdsmål för stadens borgarfamiljer. Utvecklingen i Vierlanden motsvarar helt vad som inträffade med det lapska och skånska dräktsilvret eller med

den norska och skånska flamskvävnaden. Någon skillnad mellan borgerligt och folkligt existerar inte i inledningsskedet utan utbildas efter hand med en nedgångsperiod som mellanled. Därefter håller man envist fast vid "det egna".

Omkring 1740 kom det nya uppsvinget i Vierlandens snickeriproduktion. Då blev också såg i stället för kniv det viktigaste verktyget vid intarsiaframställningen. I rokokons möbelkonst stod vid denna tid intarsia högt i kurs. Härifrån kom naturligtvis impulserna, men hur ledde de till folkkonst? För att kunna besvara den frågan har Bauche tagit upp hela problemet om lant- och stadshantverkets ställning till varandra inom området. Med hjälp av ett rikt arkivmaterial har han presterat en hantverks-historisk utredning, som trots sin lokala begränsning har ett stort principiellt intresse. Det 1627 grundade snickareämbetet i "länsstaden" Bergedorf kom genom sin negativa inställning att i hög grad bli en positiv, sammanhållande faktor för de lantliga yrkesutövarna i Vierlanden. Hantverkare på tysk landsbygd kunde arbeta lagligt genom av myndigheterna erhållen koncession. Beviljningen skedde oftast under det närmaste hantverksämbetets protester. De koncessionerade hade dock ej rätt att ha anställda. Men det var ett förbud, som föga respekterades och främst härom rörde sig också tvistigheterna mellan Vierlanden och Bergedorf. En laglig möjlighet att utvidga verksamheten var att köpa sig in i ämbetet och 1775 hade hälften av de 12 snickarna i Vierlanden fyllt detta krav. Denna klyvning åstadkom dock icke några inbördes motsättningar. De ständiga anspråken och klagomålen från Bergedorfämbetet gjorde, att det i Vierlanden även blev av stor praktisk betydelse att för myndigheterna kunna framhäva den egenart som utmärkte områdets egna snickerialster. Skrånanspråken kom alltså att gynna uppkomsten av en folkkonst.

Även om det var rokokon som satte nytt liv i Vierlandens intarsia, så var det dock i huvudsak inte dess mönster som upptogs. Det vanligaste motivet var i stället en spinkig, månggrenig blomsterranka, som sköt upp ur en förkrympt vas. Det var ett renässansmotiv som kvarlevat genom ett sekel och nu togs upp på nytt. Genom detta oberoende av tidens modeförebilder kunde sedan utvecklingen följa egna vägar. Bauche betonar hur avgörande detta har varit. Vi har också i det fallet en parallell till

den nordiska folkkonst, som ovan nämnts, även om i Vierlanden den självständiga utvecklingen varit starkare och den till renässansen knutna kulturfixeringen närmast är borta. Detta gäller intarsian, i själva möblerna har renässansformerna envist levat kvar.

Utsmyckningen har naturligtvis inte kunnat betraktas isolerad, utan Bauche ger i sin bok också en historik över de olika möbeltyperna inom området. Möblernas form var delvis beroende av boningshusets art, deras utsmyckning rättade sig efter placering och funktion. Skåpen begagnades av hela familjen, kistorna hade däremot en starkare karaktär av personlig tillhörighet och här möter också den rikaste intarsian. Det har således varit nödvändigt att utvidga studiet av folkkonsten i en bygd till att även omfatta bygdens folksed, möblering och byggnadsskick.

Vierlandens intarsiainläggningar visar en stark föränderlighet. Enskilda snickare var i hög grad nyskapande konstnärer, vilkas alster sedan efterföljdes. Vierlanden var också raka motsatsen till ett isolerat område. Försäljningen av lantbrukets, trädgårdsskötselns och hantverkets produkter förde befolkningen i nära kontakt med Hamburg. Här arbetade också gesäller, som fått sin utbildning på andra håll. Nyheter i modets värld var inte obekanta. Ekonomiska och sociala förutsättningar fanns för att man på nytt skulle följa med tidsmodets växlingar. Varför det inte blev så är själva kärnproblemet i framställningen. Folkkonsten ställer sålunda också folkpsykologiska frågor, men att sådana skulle falla utanför folklivsforskningen har väl heller ingen velat göra gällande. Vierlandens avsiktliga understrykande av sin särart i heminredningen har sin motsvarighet i områdets säregna dräktskick. Intrycket av en enhetlig smak och konstvilja förstärkes av att intarsiamotiv går igen i annat material: i smidda vindflöjlar, i folkdräktens stickningar, i ristningarna i murputsen. I allt detta har rätt en samverkan mellan konsumenter och producenter. Tillsammans utgjorde dessa i stort sett en homogen befolkningsenhet. Förändringar tolererades. Och uppskattades förvisso också, dock endast inom den utbildade helhetsprägels gränser. Reglerande inverkar här vad som på tyskt språk kallas en "gruppengeistige Haltung", som alltså också gör en folkkonst till vad den är.

Bauches arbete är utplagd i sträng akade-

Kista med intarsia, dat. 1792. Från Altengamme, Vierlanden. Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg.

misk stil med detaljerad disposition, utförlig dokumentering och koncentrerade sammanfattningar. Det bygger på ett mycket stort föremåls- och arkivmaterial. Från jämförande studier har författaren avstått. I avslutningskapitlet upp-tager han dock kortfattat frågan om vad som generellt utmärker den folkliga konsten och gör inskränkningar av äldre teoretiska formuleringar. Själv har han med sin stora sakundersökning som grund framhållit vikten av att folkkonsten studeras med funktionell aspekt på grundval av ett historiskt material. Folkkonsten innehåller mer än primitivitet och symboler.

Denna anmälan har velat presentera en viktig och gedigen undersökning av folkkonsten

inom ett Norden närstående kulturområde. Men en biavsikt har också varit såsom inledningsvis deklarerades att åskådliggöra samhörigheten folk-konst — folklivsforskning. Det skall då följd-riktigt anges, att det anmälda arbetet är en dok-torsavhandling i folklivsforskning (Volkskunde). Det är också detta ämnes arbetssätt, problemstäl-lande och källmaterial som kommit till an-vändning. I den folkliga kulturen ingår natur-ligtvis också folkkonsten. Dess utformning in-tager ingen särställning som motiverar att utskil-ja den från folklivsforskningen i gemen. Beroen-de på målsättningen kan den studeras efter olika metoder. Bauches bok exemplifierar endast en av dessa, men en framgångsrik sådan.

Nyutkommen irländsk folklivslitteratur

Av C.-H. Tillhagen

KEVIN DANAHER: *Irish country people*. 128 s. Cork 1966. Pris sh. 6. — DENS: *Gentle places and simple things*. 125 s. Cork 1964. Pris sh. 5. — DENS: *Folktales of the Irish country side*. 139 s. Cork 1967. Pris sh. 7:6. — JAMES N. HEALY: *Old Irish street ballads*. 367 s. Cork 1967. Pris sh. 18. — PATRICK F. BYRNE: *Whitchcraft in Ireland*. 76 s. Cork 1967. Pris sh. 5. — SEAN O'SUILLEABHAIN: *Irish wake amusements*. 188 s. Cork 1967. Pris sh. 8:6. — THOMAS H. MASON: *The Islands of Ireland*. 2 uppl. 141 s. Cork 1967. Pris sh. 15:—.

The Mercier Press har nyligen utgivit ett antal billiga små volymer rörande olika sidor av irländsk folkkultur. De är trevligt och lättläst skrivna och behandlar de olika ämnena både med kunskap och kringssyn. De lämpar sig därför utmärkt både för folklivsforskaren och turisten.

Kevin Danaher har som flera av de ledande irländska folklivsforskarna ett starkt intresse för Sverige och Norden. Åren 1952—53 var han sålunda docent i irländska språket i Uppsala. Han bidrar till serien med tre volymer. I *Irish country people* lämnar han en skildring av sägenfloran kring en hel rad olika yrkesutövare: skräddaren, muraren, korgmakaren, tunnbindaren, skolmästaren, smeden, sjömannen m. fl. Danaher växte upp bland bönderna i västra Limerick och förefaller att veta allt om den brokiga blandning av hantverkare och småfolk som hörde ihop med gammalt irländskt allmogeliv. Ett par intressanta kapitel har han ägnat familjenamn och dopnamn, och den som någon gång haft glädjen bevista en irländsk marknad känner med nöje igen skildringen i kap. om The fair day.

I *Gentle places and simple things* behandlar förf. sägner om vandringsfolk, rövare, skattsokeri, slott, borgar, sjöodjur, spöken, övernaturliga väsen m. m. Tillsammans ge dessa små men omsorgsfullt och kunnigt berättade skild-

ringar en god bild av irländsk folketro. Parallellerna med svenska allmogeföreställningar är många. Där berättas om James Maloneys färd på en plog från sin hemby till det fjärran Spanien, och om magisk flykt finns mycket att berätta i svensk tradition; där förtäljes om spelmannen som lärde sig spela av de övernaturliga; om de underjordiskas skatter, som följande dag förvandlades till löv; om tvättvatnet som var kväll måste kastas ut, dock först sedan man sagt ett "Akta er!", så att de underjordiska kunde förpassa sig ur vägen; om hus man inte fick bygga över "fairy paths" (närmast väl vittervägar) vid äventyr att man annars fick otur i detsamma; om virvelvindens farlighet; om "púca", en häst som likt bäckhästen lever i sjöar och bäckar och som likt denne söker locka folk att sätta sig upp på honom så att han sedan kan rida rakt ut i vattnet med dem; o. s. v. The fairies lever särskilt i gamla bygdeborgar. Av dessa lär det enligt Danaher finnas omkring 30 000 på Den gröna ön. Tack vare folks rädsla för dessa "vitror" eller "vättar" har enligt förf. större delen av dessa gamla kulturminnesmärken kunnat räddas, vilket antyder, att även skrocken kan vara till nytta.

Om livaktigheten hos den irländska folksagotraditionen vet vi en hel del genom Seamus O'Duilleargas och Seán O'Suilleabháins böcker. De viktigaste av dessa är emellertid skrivna på gaeliska, varför Kevin Danahers lilla bok *Folktales of the Irish countryside* är ett välkommet komplement till litteraturen om irländsk folkdikt. Samlingen innehåller 40 sagor, alla upptecknade av förf. själv så som han hört dem berättas i sin barndom på 20-talet i sin hemtrakt i County Limerick. Förf. ger i en introduktion goda uppgifter om var och en av de sex sagesmännen och deras miljöer. I korta men goda kommentarer lämnar han också uppgifter om sagornas spridning och frekvens på Irland samtidigt som han förser var och en med ett Aarne—Thompson-nummer.

En förträfflig inblick i irländsk folkdikt av betydligt yngre datum utgör *Old Irish street*

ballads av James N. Healy. Arbetet är tänkt i tre delar, varav första volymen föreligger sedan 1967, en tätttryckt bok om 367 sidor. Samlingen innehåller sånger, som skrivits under tiden 1865—1885. "Gemene man på landet", skriver förf. i förordet, "hade inte länge brukat engelska som vardagsspråk, även om man i Dublinregionen hade talat och skrivit engelska ganska länge. Det var också från Dublin de tryckta gatuballaderna kom, och när man en gång börjat, blev de ett utmärkt medel för varjom och enom att i poetisk form ge luft åt sitt ve, sin glädje, sina erfarenheter, sina drömmar och sitt hopp. Ofta var väl sången ofullkomlig i form även om den var god i sin tanke, och inte så sällan hade den en accent av sardonisk humor. — — Och därför: dessa verser, poem, ballader, kalla dem vad ni vill, är menig mans dikt och tanke och ger uttryck åt hans reaktioner inför omvärlden. I denna sin egenskap är de betydelsefulla dokument, belysande vårt lands sociala historia, och detta alldeles bortsett från det värde de har i och för sig. Jag har därför ansett att de borde upptecknas, och jag vill här presentera dem mera som just sociala dokument än som sånger som borde sjungas". För översiktens skull indelas materialet i grupper: sånger om avrättningar, om irländare i förskingringen, om kärlek, sånger om frieri och bröllop, religiösa visor, visor om yrken och yrkesmän, om förändringar i tiden m. m. De följande delarna, som kommer att förses med utförliga index, kommer bl. a. att behandla visor om platser och orter, emigration, lustiga händelser, djur, skepp och skeppsbrott m. m. Närmast får man Bondesons Visbok i tankarna vid läsningen av denna irländska sångsamling.

[Whitchcraft in Ireland av Patrick F. Byrne har förf. gett en översikt av häxprocesserna på Irland. Att boken bara omfattar 76 sidor är signifikativt, ty som förf. säger (citerande dr Montagu Normans *The history of whitchcraft*) "Irland har varit ovanligt fritt från häxeriproceser. De få rättegångar man känner stammar med få undantag från 1600-talet och iscensattes av protestanterna. Orsaken till detta förhållande är klar. Innan utlämningarna kom in i Irland hade kätteriet intet livsrum i landet. Vi vet fuller väl, att irländarna var övertygade om att häxor existerade, men djävulens klor var snyggt klippta". — För folkloristen är måhända

bokens sista kapitel värdefullast. Det handlar om häxan i folktron eller snarare om den kloka gummans magiska förmåga att sätta sjukdomar på folk, att förvandla sig till en hare, som tjuvmjolkade bondens kor m. m.

Den intressantaste volymen i dessa Mercierförlagets serie av folklivsskildringar är utan tvekan Seán O'Súilleabháins bok *Irish wake amusements*. Författaren, som tillbringat större delen av sitt liv som arkivarie vid Irish Folklore Commission i Dublin, är en god forskare och en tränad fältarbetare, som delvis fått sin utbildning i Sverige. Hans bok är klart och stringent skriven, väldisponerad och saklig. Den är försedd med goda kommentarer och källhänvisningar, har en utförlig litteraturförteckning och ett bra index.

Dödsvakan är en urgammal sed, som funnits spridd över praktiskt taget hela gamla världen. Ännu i mans minne fanns det reminiscenser av densamma i Sverige, och även i den svenska dödsvakan förekom lek, dans och upptåg. Under 1700-talet klagades ofta över att allehanda nöjen anordnades kring den döde. Louise Hagberg anför i sin bok *När döden gästar ur ett sockenstämmoprotokoll från Medelplana 1736*, att ehuruväl sådant vid föregående sockenstämmor belagts med plikt "så måste man ändock förnimma at icke allenast wakestugor anställas, utan jämväl ock på hedniskt sätt dants och lek hållas öfwer den döde". I våra dagars Sverige torde det väl bara vara zigenarna som håller likvaka. På Irland tycks dock seden trots många kyrkliga förbud vara i bruk även om formerna har blivit betydligt allvarligare.

Den skildring O'Súilleabháin ger av den irländska dödsvakan sådan traditionen berättar om den är synnerligen intressant även om han i första hand uppehåller sig vid nöjena vid likvakan. Denna hölls vanligen i köket, och dit samlades bygdens folk från när och fjärran för att under en längre eller kortare stund hedra den döde med sin närvaro. Under samvaron berättade man sagor, sjöng sånger, dansade, spelade kort och löste gåtor, eller också tävlade man i att framsäga rytmiska ramsor eller svåra ordgrupper. Andra nöjen som förf. grundligt går igenom är de olika formerna av lekar; boken blir faktiskt till en omfattande katalog över irliska lekar. Man hade tävlingar i allehanda idrottslekar såsom prov på styrka, vighet, hän-

dighet, träffsäkerhet, man tävlade i att uthärda smärta och i att skymfa varann på ett humoristiskt och drastiskt sätt, man roade sig med burleska sällskapslekar, ja, t. o. m. slagsmål förekom. Om allt detta skriver förf. kunnigt och klart, medan han i noter drar paralleller till andra länders lektradition. Icke minst intressanta är därvid jämförelserna med svenska förhållanden. Dessa förekommer i stort antal men skulle nog kunna vara ännu flera. I sin helhet är O'Súilleabháins bok ett utmärkt exempel på hur ett intrikat tema kan behandlas på ett på samma gång vetenskapligt och populärt sätt.

Thomas H. Mason är optiker till professionen, men känd framför allt som en utmärkt expert på iriska antikviteter. Hans bok *The Islands of Ireland*, som första gången publicerades 1936, är en guldgruva för den kulturhistoriskt intresserade turisten, som vill upptäcka Irland som det gamla kulturland det är. Till sammans med de övriga ovan anmälda böckerna ger den en introduktion till studiet av

irländskt kulturliv som i högsta grad kan rekommenderas. På ett mer vetenskapligt plan har ju detta studium sedan länge bedrivits i Norden. C. W. von Sydow var kanske den förste som på allvar intresserade sig för Irlands betydelse för vår egen kultur. Icke minst såsom en av initiativtagarna till Irish Folklore Commission blev von Sydow en starkt pådrivande kraft bakom arbetet med tillvaratagandet av de ännu levande traditionerna om irländskt folkliv. Hans verk har fortsatt av norrmannen Reidar Th. Christiansen som inte bara i många arbeten analyserat irländsk kultur och dess förhållande till den nordiska utan även under talrika besök på Irland tagit mycket aktiv del i arbetet med de jättelika folklivsuppteckningarnas uppordnande och katalogiserande. Kanske kan den nystartade serien irländska folklivskildringar bli ett incitament till att de för nordisk kulturhistoria så viktiga undersökningarna som von Sydow och R. Th. Christiansen påbörjat fullföljes och utvidgas.

NILS-ARVID BRINGÉUS: *Unnarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unnaryd vid 1800-talets början*. Deutsches Ref. Nordiska museets handlingar 68. 194 s., ill. Stockholm 1967. Pris kr 34: —.

Professor Nils-Arvid Bringéus har inlagt stora förtjänster genom att framdraga och publicera flera värdefulla etnologiska källskrifter. Som ett led i denna verksamhet kan ses utgivningen av de anteckningar som låg till grund för Nils Gabriel Djurklous välkända arbete *Unnarsboarnes seder och lif* (1874, ny uppl. 1965).

Det var i juli 1870 som Djurklou under en av sina resor i Jönköpings län som "antikvitetsintendent" sammanträffade med den då 62-årige f. d. kyrkvärden och hemmansägaren Lars Andersson i Lassaberg. På hösten samma år började denne man på Djurklous uppmaning att nedskrivna en skildring av det gamla folklivet i sin hemsocken Södra Unnaryd, anteckningar som blev färdiga två år senare. Därmed hade ännu en betydande författare på detta område trätt fram ur folket självt. Han skulle länge vid sidan av byskomakaren Jonas Stolt från

Högsby i Kalmar län, vars framställning tillkom på 1870-talet och trycktes på danska 1890 (sv. uppl. 1892 och 1935), bli tämligen ensamstående i den svenska litteraturhistorien.

Lasse i Lassaberg visar sig i sina nu publicerade originalanteckningar vara en vaken och intelligent iakttagare, som därtill har förmågan att uttrycka sig på ett konkret men ändå plastiskt och levande sätt. Stilen är stram men försummar inte den stilistiska effekten, som när det heter om de intensiva lekarna vid bröllopsfesterna: "Då någon rast skedde försummades icke förplägning, och då skedde sallut, hurrande, jemte musiken, så att det gaf ett starkt eko från de lummige löfskogarne." Dråplig är skildringen av det våldsamma skjutandet vid prästfolkets hemfärd: "Nu ändteligen står prästens wagn förespänd af hästarne i den på gården warande äreporten, och herrskapet tager af werdfolk och gäster farwål. En del af ungarlarne hjellpa herrskapet upp i wagnen, andra hålla i den samma samt i remtyglarne ty de weste hwad som förestod. Werden hadde sedt om sina flaskor, spelmännen sina instrumenter, ungarlarne laddat pistolerne o. s. w. Brudgummen framträder nu med bägaren och bjuder herr pastorn

resknäppen. Han emotager bågaren och håller den i handen medan han ännu säger några ord om ett ytterligare farväl. Då han förde bågaren mot munnen gjeck första salluten, och det så att hästarne wille digna till marken. Pistolerne laddas ånyo, och de som hållet i tyglarne släppte dem. Eckepaget rullade åstad men de som hålde i wagnen följde med ett litet stycke då andra salfwan lossades. Då måste de släppa ty det bar åstad alledes förtwiflat. Då hetade det så i gvanenskap: 'Nu hörs det att prästherrskapet reser från bröllopsgården.'

Man får av det som Lasse skriver, inte minst av hans kloka svar på Djurklous kompletterande frågor, och av vad Bringéus i övrigt har att meddela en klar uppfattning om den märklige mannens begåvning. Son till en riksdagsman var han uppenbarligen skapad av samma virke som förra århundradets berömda bondepolitiker. När han därtill åtnjöt stort förtroende i sin hembygd, även som framgångsrik och reformvänlig jordbrukare, frågar man sig onekligen varför han inte kom längre i livet. Förklaringen är emellertid uppenbar: han blev relativt tidigt svårt alkoholiserad med alla de följdverkningar detta medförde. Emellertid måste han samtidigt ha haft en märklig fysisk motståndskraft. Han levde dock till 71 års ålder och när Djurklou 1874 kallar honom "denne åldrige danneman" är det inte något märkvärdigt.¹ Lasses egen fader dog 59 år gammal och bland dennes samtida berömda kamrater i bondeståndet levde Anders Danielsson till 55 och Nils Månsson i Skumparp ("Ljusets bonde") till 61.

Det manuskript som Djurklou fick från Lasse i Lassaberg ingår jämte andra handlingar i Läns-museets arkiv i Jönköping. En del av framställningen finns också i koncept i enskild ägo. Detta senare och annat handskriftligt material har beaktats av utg. i en innehållsrik och lärd kommentar, där många hänvisningar sker också till litteraturställen, där motsvarande företeelser på andra håll behandlas. Texten är uppenbarligen ederaad med stor omsorg och med tillbörlig hänsyn också till särprägel i fråga om språkformer och ortografi.

Utg. har funnit det särskilt angeläget att klar-

göra den källkritiska situationen i förhållande till Djurklous tryckta utgåva. Häråt ägnas framför allt ett inledande, rikt givande kapitel. Bringéus grundliga kännedom om folklivsforskningens framväxt och ställning under 1800-talets senare del dokumenteras här ännu en gång genom indragande i framställningen av åtskilligt tidigare obeaktat arkivaliskt material. Ny är sålunda analysen av Djurklous bevekelsegrunder för att utge Lasses i Lassabergs anteckningar i den valda formen. Anledningen var att han riktade sig till den bildade publiken och därvid inte önskade att den gängse underskattningen i dessa kretsar av bondebefolkningens språk, levnadsvanor och livsuppfattning skulle få göra sig gällande. Det var därför han — dock med relativt lätt hand — friserade Lasses språk och framför allt slätade över och förmildrade ett och annat i "den goda smakens" tecken. Samma strävan kom till synes i Djurklous önskan att ge boken en icke blott vårdad utan även konstnärligt fullödlig yttre utstyrelse. Han upphörde inte att betona detta i sin korrespondens med förläggaren som var den senare så berömda Hans Forssell och han inköpte t. o. m. föremål för att återge dem i boken som exempel på ortens folkliga konstutövning. Det låg något av demokratiskt patos i detta, det gällde att visa att Lasse i Lassaberg borde mötas med samma aktning som de allmänt erkända författarna ur andra samhällsklasser. Det är samma tanke som återkommer hos Artur Hazelius i hans ofta citerade och nu även av Bringéus återgivna ord 1882: "Jag kan här ej undertrycka den anmärkningen, att vikten av en sådan de olärdas medverkan långt ifrån så uppskattas, som så vederborde. Det är dock visst, att mången även utan fackstudier, men med begåvning och klart omdöme kan, helst med någon ledning, göra forskningen ovärderliga tjänster."

Djurklous redaktionella verksamhet har emellertid också varit av ett principiellt mera djupgående slag. Han "har avsiktligt hållit framställningen på ett mera operonligt beskrivande plan. Därvid vann han dock blott en skenbar objektivitet. Lasses subjektiva uppfattning och skildring av folklivet i sin hembygd utbyttes mot Djurklous lika subjektiva sätt att tolka anteckningarna och återberätta innehållet". Det är inte minst av detta skäl som det är så värdefullt att vi nu fått tillgång till Lasses egen beskrivning och att denna över huvud taget blivit bevarad

¹ Egendomligt nog anges, såvitt jag kan se, ingenstädes i Bringéus bok Lasses dödsdatum. Med hjälp av not 1 s. 27 och s. 35 f kan det emellertid fastställas till den 2 november 1879.

åt eftervärlden. Utg. menar att Djurklou måhända själv räknade med att man i framtiden skulle se annorlunda på material av detta slag (s. 49). Det är naturligtvis möjligt, men i ett av Bringéus åberopat brev från Djurklou till Forssell 1874 med beklagande "att den ytterst märkliga svartkonstlitteraturen ännu ej kan göras tillgänglig för allmänheten" är nog skälet ett annat. Detta yttrande är närmast att jämföra med L. F. Rääfs bekanta skyddsbestämmelser för hans samling Svenska skrock och signerier. Även i våra dagar är en viss försiktighet påkallad vid publiceringen av folkmedicinskt material, från vilket lätt inspiration kan erhållas till nya huskurer av tvivelaktigt slag!

Utg. har emellertid inte nöjt sig med denna källkritiska granskning utan har också velat teckna bakgrunden till den konservatism som länge präglade folklivet i Unnaryd, en konservatism som framför allt kom till synes inom dräktskicket. Denna hade ju redan uppmärksamrats i kyrkoherden J. Gaslanders välbekanta Beskrifning om allmogens sinnelag, seder m. m. i Jönköpings län och Wässbo härad, utgiven 1774 (nya uppl. 1895 och 1923). Bringéus framställning i detta sammanhang ger delvis mera än en inledning till Lasses anteckningar. Beträffande dräktskicket vidgar den sig till en undersökning av självständigt värde.

"Unnarydsborna" framträder i en vårdad typografisk utstyrsel med ett till stor del nytt och fräscht illustrationsmaterial. Möjligen kan man ställa sig frågande inför den nya metoden att sätta upp de mera omfångsrika citaten, t. ex. s. 13, 15 ff och 24.

Utgivaren förtjänar tacksamhet för att han påtagit sig och på ett förebildligt sätt genomfört denna angelägna arbetsuppgift till gagn för fortsatt etnologisk forskning.

Gösta Berg

ELISABETH SVÄRDSTRÖM: *Kalendersticken från Lödöse*. Deutsches Ref. Antikvariskt Arkiv 21. Stockholm 1963. 87 s., ill. Pris kr. 15:—.

— DENS: *Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna*. Deutsches Ref. Antikvariskt Arkiv 29. Stockholm 1966. 41 s., ill. Pris kr. 15:—.

Intill augusti 1964 var icke någon runstav äldre än 1500-talet med säkerhet känd, och den gängse åsikten att runstavens uppkomst måste förläggas till äldre medeltid grundade sig på det förhållandet att redan de äldsta bevarade runstavarna framträdde i så tydligt utbildade lokaltyper, att en lång utveckling måste ligga före dem (jfr Nils Lithberg i *Fataburen* 1921, s. 2 och 17.) Det fanns för övrigt forskare som inte vågade draga denna slutsats av materialet utan förlade runstavens uppkomst tidigast till medeltidens slut (jfr C. A. Moberg i *Skånes hembygdsförbunds årsbok* 1938, s. 74 f.).

I Sörmlandsbygden 1965 publicerade emellertid antikvarien Elisabeth Svärdström ett färskt fynd i Nyköping av en fragmentarisk åttkantig runstav (kalendariet är bevarat för perioderna 1/1—8/4, 1/7—30/9), som måste ha hamnat i jorden redan på 1300-talet. I Antikvariskt Arkiv 29 ägnar hon runstavsfragmentet och de använda kalenderrunorna en detaljerad undersökning och kommer därvid till resultatet att den skurits någon gång under 1200-talet. Från de yngre runstavarna från medeltidens slut och 1500-talet skiljer den sig huvudsakligen genom avsaknaden av helgonemblemantik och att namnen i vissa fall är utskrivna med runor. Runtyperna på Nyköpingsstaven är karakteristiska för senare hälften av 1000-talet men ordningen mellan l och m i gyllentalsserien är den från det latinska alfabetet influerade, som först påträffas i futharkinskrifterna från 1100-talet. Men dessa uppvisar regelbundet yngre runformer, och Nyköpingsstavens runkalendarium torde därför gå tillbaka till en förlaga från tiden omkring 1100.

Detta är ju ett sensationellt resultat av undersökningen särskilt i belysning av den kalenderstav som tre år tidigare påträffades under arkeologiska grävningar i Gamla Lödöse och som Elisabeth Svärdström i Antikvariskt Arkiv 21 daterar till 1100-talets mitt; den använder nämligen icke runor vare sig som gyllental, vilka helt saknas, eller som dagbokstäver, i det att årets dagar markeras med enkla streck av olika längd, vilka är försedda med tvärstreck för att ange viktigare helgondagar. Dagmarkeringen saknar emellertid inte helt anknytning till futharken, i det att månadernas första dag betecknas med ett tecken, som är identiskt med runan stupmaðr, och vigilia före helgdag med ett tecken som liknar runan f. Dies Ægyptiaci utmärkes mitt på dagstrecket med en punkt som har varit fylld med en blypärla; i

två punkter är blyet ännu kvar. Unikt för Lödösestickan är att serien av konkurrenser i den 28-åriga solcykeln inskurits i form av gruppvis ställda streck på kalenderstavens smalsidor och att i början av varje månad dess regularis solaris och regularis lunaris anges över resp. under dagrafen med serier av punkter. Man saknar endast serien av epakter i den 19-åriga måncykeln för att Lödösestickan skall kunna avvinnas fullständigt besked om veckodagen för månadens kalendæ och månens ålder enligt den kanoniska månkalendarium varje kalendæ under ett godtyckligt år — förutsatt att man kan räkna ut årets epakter resp. konkurrenser. Vi observerade ovan, att gyllentalen, som gör epakter och månregularer överflödiga, lyser med sin frånvaro. Detta är ytterligare ett ålderdomligt drag i Lödösestickans kalendarium. Anmärkningsvärt är vidare att kalendariet är fördelat på en vinter- och en sommarsida med halvårsskiftet 1 nov. och 1 maj. Vad provenienssen angår leder förf:s undersökning av festdagslängden till slutsatsen att Lödösestickan knappast har skurits på svensk botten utan härrör från Jylland. Man kan inte undgå att beteckna tolkningen av kalendariet som en vetenskaplig bragd. Med berättigad stolthet framhäver förf. att den bl. a. av Nils Lithberg efterlysta förebilden för streckkalendariet i Herrad von Landspergs Hortus deliciarum från 1170-talet nu har blivit konkreti-serad.

I Antikvariskt Arkiv 29 gör antikvarien Svärdröm runstavsforskningen en stor tjänst genom att sammanställa de runserier av kalendariskt innehåll, som hon känner från medeltiden, och klarlägga deras formhistoria. Det blir nu lättare att förstå de former, i vilka kalenderrunorna uppträder på runstavarna från nyare tid, men under-tecknad skulle ändå önska att Elisabeth Svärdröm någon gång ville taga sig an uppgiften att utreda sammanhangen också när det gäller kalenderrunornas senare utvecklingsfaser.

Sam Owen Jansson

WOLFGANG RUDOLPH: *Handbuch der volkstümlichen Boote im östlichen Niederdeutschland*. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde Bd 41. Akademie-Verlag, Berlin 1966. 150 s., ill. + 19 pl.

Båtar är ytterst fascinerande. Förmodligen är det fler än recensenten som ibland funderat över att ett så tilltalande material som våra folkliga båttyper inte lockat långt flera forskare till studium. Oavsett vilka orsaker man kan finna till detta är det i alla fall uppenbart att "båtskicket" ännu tillhör de försummade sidorna av vår folkkultur. Sålunda finns för Nordens vidkommande inga egentliga elementar- eller översiktsarbeten att tillgå för den som vill orientera sig i dessa ting. På senare år har emellertid intresset kraftigt ökat inte bara för båtar utan för maritimkultur i allmänhet såväl bland historiker och arkeologer som bland folklivsforskare. Detta gäller inte minst i vårt grannland i söder, Östtyskland, där vid Institut für deutsche Volkskunde i Östberlin omfattande undersökningar ägnas den maritima folkkulturen. Detta har redan resulterat i bl. a. en rad uppsatser i *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* och framför allt i det stora arbetet om fisket på Rügen av Reinhard Peesch från 1961 (av under-tecknad anmält i Rtg 1963).

I boken om rügenfisket medverkade Wolfgang Rudolph i ett stort avsnitt om båtbeståndet. Hans nu senast framlagda *Handbuch der volkstümlichen Boote im östlichen Niederdeutschland* behandlar ett betydligt större område, nämligen landet mellan Elbe och Oder, såväl kusterna med Rügen som de båda flodernas mellanliggande vattensystem. Huvudparten av de här behandlade båttyperna hör hemma just i detta vattensystem. Boken har nämligen begränsats till att omfatta småbåtar enl. definitionen: båtar som huvudsakligen framdrives med handkraft. För Rügens och kusternas vidkommande innebär detta en avsevärd inskränkning, men de övriga större båttyperna kommer att få sin särskilda presentation i en senare volym, som efter vad man kan våga sluta sig till av den energi som präglar dessa undersökningar, inte kommer att låta vänta på sig.

Den rika floran av farkoster är uppordnad enligt "ergologiska synpunkter, framför allt efter sårmärken i deras konstruktion". Först delas materialet i två artskilda grupper: 1. Enstocks-båtar och 2. Båtar byggda av brädor. Den senare gruppen delas upp i olika typer efter bottenkonstruktioner: 2.1. Båtar med botten av urholkad stock. — 2.2. Båtar med flat botten av längsgående brädor. — 2.3. Båtar med flat botten av tvärgående brädor. — 2.4. Kölbåtar.

— En av dessa typer, den med flat botten av långsgående brädor, förekommer i en mångfald former som har krävt en uppdelning i regionala *varianter* med hänsyn till ändarnas konstruktioner: 2.2.1. Med blockstäv. — 2.2.2. Med balkstäv. — 2.2.3. Med tvära stävar. — 2.2.4. Utan stävar. — Svårigheterna att åstadkomma en tillfredsställande översättning av ovanstående schema visar kanske tydligare än något annat hur litet motsvarande fält är genomarbetat i vårt land.

Genom detta strängt konsekventa grupperings-schema har Rudolph skapat en typologi som inte bara bringar reda i det rika nordtyska materialet utan även med fördel kan nyttjas av den som vill analysera ett liknande båtbestånd på annat håll. Visserligen finns inte här alla tänkbara varianter representerade, men genom att uppdelningen följt två tekniska grundproblem, bottenkonstruktionen och stävkonstruktionen, kan den alltefter behov byggas ut med nya sido- och underavdelningar utan att systemet förryckes. Nu tillhör ju typologisering knappast de riktigt "aktuella" metoderna inom folklivsforskningen, men när man står inför uppgiften att reda upp ett stort och komplicerat föremålsbestånd behöver man en sorteringsapparat och då är det väl knappast rimligt att frånhända sig det verktyg som typologin utgör.

Sådan är alltså den grund som materialet grupperas på och framställningen följer noga det angivna mönstret: varje båttyp ägnas sitt särskilda kapitel där den studeras ur olika aspekter. Mångsidigheten i detta studium framgår enklast av den rubriksättning som tillämpas i varje enskilt kapitel och som därför återges här i sin helhet: I Terminologi. — II Tillverkningsomständigheter. — III Konstruktion. — IV Framdrivningsmedel. — V Besättning och framdrivningsteknik. — VI Utbredning och användning. — VII Utvecklingshistoria. — VIII Förekomst i grannområden.

Bland de åtta rubrikerna är det kanske en som särskilt förtjänar att omnämnas, nämligen nr V som gäller besättning och framdrivning. Med autentiska fotografier, detaljer ur äldre grafiska blad och schematiska principskisser finns här dokumenterat olika slags staknings- och roddtekniker och kombinationer av dessa, som varierats alltefter olika arbeten med fiske-redskapen, väderleksförhållandena och antalet ombordvarande. Denna exempelsamling av

framdrivningstekniker är först och främst i sig väldigt värdefull inte minst på grund av att så ytterligt litet finns dokumenterat av detta slag men dessutom ger den en nyttig fingervisning om försiktighet vid bedömning av äldre tiders farkoster och deras manövrering.

Beträffande rubriken nr II Tillverkningsomständigheter skulle man under den vilja önska lite fylligare redogörelser inom flertalet kapitel, men förmodligen har författaren medvetet begränsat sin framställning kraftigt på dessa punkter för att inte riskera att totalt spränga handbokens ram. För övrigt finns det anledning att räkna med att båtbyggeriet kommer att tagas upp till behandling i en särskild volym senare.

Trots handbokscharaktären och det klart angivna syftet som en materialdokumentation ges här många tillfällen till utblickar och en rad problem av intresse inte minst ur rent nordisk synpunkt skymtar förbi. Från det terminologiska området kan exempelvis nämnas de motsatser som råder mellan kölbåtar och flatbottnade båtar. I de förra är benämningarna genomgående nordiska. Den terminologi av slaviskt ursprung som dominerar i de flatbottnade båtarna har aldrig kommit i bruk för båtar av det förra slaget. Detta förhållande blir av särskild betydelse sett mot bakgrunden av kölbåtarnas otvetydigt nordiska karaktär, som framför allt ger sig till känna i byggnadskonstruktionerna.

En annan fråga som även den har sin betydelse i nyssnämnda sammanhang gäller de flatbottnade båtarnas förhållande till enstocksåttarna. Rudolph påvisar nämligen hur de förra här utvecklats ur de senare och att detta är ett skeende som försiggått först i historisk tid. (Problemet har av Rudolph tidigare behandlats i en uppsats i *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 1962 och i hans dissertation 1965.) Detta har också ett speciellt intresse för problemet om den nordiska klinkbyggnadsteknikens uppkomst, en gammal kär arkeologisk stridsfråga, som bl. a. Philibert Humbla belyst genom att som parallell hänvisa till sentida övergångsformer mellan enstocksått och byggd ått. Den rikhaltiga exempelsamlingen på sådana övergångsformer som här dokumenterats från nordtyskt område yppar möjlighet till en förnyad diskussion kring det gamla tvistefröet.

Avslutningsvis vill jag än en gång betona den mångsidighet som präglar Rudolphs här fram-

lagda handbok som inte bara behandlar båttypernas former, konstruktioner och tillverkningsteknik utan i lika mån beaktar användnings- och ägandeförhållande, framdrivningsteknik och inte minst tillverkarnas mer eller mindre specialiserade yrkeskaraktär.

I slutet av boken finns ett bihang som förutom sedvanliga käll- och litteraturförteckningar, sakregister m. m. även upp tar en förteckning över samtliga i original i museer bevarade båtar från det berörda undersökningsområdet samt ett 20-tal planscher som redovisar båttyperna i uppmättningsritningar. Dessa omfattar endast konstruktionsritning i plan, profil och mittsektion, däremot inte linjeritning med spantruta. Som dokumentation av båtar måste detta sägas vara ofullständigt, men troligtvis räknar författaren med att endast ett mycket litet fåtal läsare förstår sig på linjeritningar och att följaktligen sådana inte är motiverade med hänsyn till de dryga kostnaderna. Men man behöver visst inte vara speciellt skeppsbyggeritekniskt fackkunnig för att ha nytta av den ojämförligt klara och påtagligt tredimensionella bild som en god linjeritning ger av ett fartygskrov.

Nils Nilsson

ANDERS BÆKSTED: *Danske indskrifter*. Dansk Historisk Fællesforenings håndbøger. København 1968. 112 s., ill. Pris da. kr. 37: 20.

Dansk Historisk Fællesforening har i sin serie av småskrifter nu kommit med en bok om danska inskrifter. I samma serie har man tidigare givit ut korta handledningar om bl. a. kronologi och mynt. Föreliggande arbete är som författaren själv framhåller varken en lärobok eller en handbok utan bör betraktas som en inledning. Bæksted avser att i sin bok skildra den epigrafiska utvecklingen i Danmark från tidig medeltid fram till nutid. Gränserna för epigrafiken är något flytande men Bæksted definierar för sin del begreppet inskrifter på följande sätt: inskrifter är allt som läses på fast eller varaktigt material, hugget, gravat, inristat, målat, tecknat eller skrivet på sten, metall, lera, trä o. s. v. I vissa fall kan man räkna in mynt- och sigillinskrifter. Epigrafiken är tyvärr en vetenskap, som har varit och som fort-

farande är eftersatt i Danmark liksom i det övriga Norden. Studiet av inskrifter har dock gamla anor i Danmark, i och med det att några utgåvor kom ut under 1500- och 1600-talen. Efter denna period har endast vissa specialutgåvor sett dagens ljus och Bæksted ser med avund på de arbeten, som utförts över grekiska, latinska och tyska inskrifter. På den senaste tiden har emellertid arbetet på epigrafiken kommit i gång i Nationalmuseums regi.

Bæksted delar upp sin bok i fyra avdelningar: majuskler, minuskler, äldre renässansinskrifter och senare inskrifter. Hela tiden drar han fram utvecklingen i det övriga Europa och jämför den med de danska inskrifterna. Bæksted utelämnar helt runorna i sin bok. Först från och med 1100-talets början kan man tala om inskrifter i Danmark, som har anknytning till den europeiska utvecklingen.

Majusklerna präglar utvecklingen i Danmark från 1100-talet fram till andra hälften av 1300-talet. Majuskelskriften består av stora bokstäver, som är lika höga till skillnad från minuskelskriften, som består av små bokstäver och som är olika höga. Majusklerna består till en början av en blandning av versaler och uncialer men så småningom tränger uncialerna ut versalerna. Blandskriften är den vanligaste typen i Danmark mellan omkring 1100 och omkring 1300 och kallas under denna tid den romanska majuskeln. Under 1300-talet ersätts denna romanska majuskel av den gotiska majuskeln. I Danmark finns också denna period en speciell stil benämnd efter den "gyldne alter". Bæksted behandlar denna stil relativt ingående. Den finns i Danmark på sex inskrifter, som kronologiskt sträcker sig mellan omkring 1150 och omkring 1230. Stilen är en blandning av uncialer och versaler och avviker markant från den samtida epigrafiken. En annan grupp av inskrifter, som Bæksted tar upp mera utförligt, är ännu mer kronologiskt begränsad än den "gyldne alters stil". Denna stil återfinns på en samling blyplattor, som dateras till omkring 1200 och som finns i några gravar. Den viktigaste och bäst bevarade av dessa plattor är den, som sitter på Valdemar den stores grav i Ringsted. Under 1300-talet börjar majusklerna ersättas av minusklerna. Övergången är dock jämn och även under 1400-talet kan man finna majuskelinskrifter.

Tiden från omkring 1350 till omkring 1550 präglas av minusklerna. Dessa är i allmänhet utförda i lågrelief till skillnad från majusklerna,

som antingen är inhuggna eller inskurna. Minuskeln är gotisk till sin typ och är en frakturstil. Minuskelskrifterna finns in på 1500-talet men stilen kan på slutet karakteriseras som överutvecklad eller degenererad. Under 1500-talet används fortfarande den gotiska majuskeln i inskrifter men efterhand börjar inflytande från boktryckarkonstens typer göra sig allt mera gällande. Majuskelskriften, som under denna tid varit gotisk till stilen, börjar återvända till versalerna och bli allt vanligare. Renässansversalen, som denna stil brukar kallas, har europeisk påverkan och kommer närmast från Tyskland. Från omkring 1600 skiljer sig inte de äldre inskrifterna från de nutida så mycket när det gäller stilen; skillnaden ligger främst i språket. Under denna tid kan man ej längre som tidigare tala om från bokstilarna skilda typer.

Bæksted har med sin bok åstadkommit en kortfattad och lättöverskådlig översikt över epigrafikens utveckling i det egna landet med europeisk utblick. Han anför dock den reservationen att inskrifterna ej har blivit tillfredsställande behandlade i Danmark, vilket gör att slutsatserna ibland ej blir helt säkra. Tyngdpunkten i boken ligger, vilket är naturligt med hänsyn taget till materialet, på den tidigare delen av den behandlade perioden. Boken har ett förträffligt bildmaterial, som gör att man lätt kan följa hur epigrafiken utvecklats i Danmark.

Clas Gränström

SVEN B. EK: *Stadens födelse*. Eslövs museums skriftserie 3. Eslöv 1967. 67 s., ill. Pris kr. 1:—.

I sin recension av Salaminnen, redigerad av Ernst-Folke Lindberg 1954, frågade Per Gräslund (Rig 1955 s. 95 ff): Hur kan autobiografiskt material användas vid studiet av begränsade samhällen eller grupper sociala liv och kulturella miljö? Och svarade: Som sakkällor har de allvarliga brister, men de ger något om människorna bakom statistikens siffror och något om livet bakom de av etnologen beskrivna redskapen och sederna. De kan användas för att ge uppslag och idéer och för att konkretisera och uppliva. Minnena bör vidare vara en givande fyndplats för målande citat till belysning av genom forskning

belagda förhållanden. Sitt egentliga värde finge biografierna således först som komplement till på bredare bas insamlat material. Gräslund hoppades emellertid att Lindberg skulle finna någon lösning till de metodiska problem som hittills hindrat forskare från att till fullo utnyttja autobiografin som etnologisk källa.

I arbetet *Stadens födelse* använder Sven B. Ek ett 30-tal uppgifter som bygger på sådant som sagesmän upplevt. Andra otryckta källor är protokoll i Eslövs stads arkiv och dess kyrkoarkiv, brevböcker och diariéer i Landsarkivet, sockenstämmoprotokoll och husförhörslängder. Ek ställer särskilt dessa frågor till sitt material: När Sallerupsborna blev Eslövsbor. Vad innebar det för den tidens människor? Hurudan var den miljö de lämnade, och hur formade de den de kom till? På vad sätt skilde sig den gamla och den nya livsföringen? Hur formade man sitt liv efter inflyttningen till Eslöv under grundläggningsperioden 1860—1880?

Ek visar till en början att 2/5 av Eslövs befolkning hade sina rötter i Eslövsbygden. Dessa medförde naturligt nog sina landsbygdstraditioner. Steget till modern tätort var ganska långt beträffande miljön. När kommunala påbud kom, möttes de av tredska och opposition. Skillnader i dräktskick och ett allmänt socialt motsatsförhållande mellan bygder och tätorter gjorde sig gällande. Det högsta samhällsskicket och hantverkarna fann snart en social samhörighet. Arbetarklassen saknade i motsats till övriga samhällsklasser fastare sociala institutioner. Religiösa beteenden, som hade en fast förankring i Eslövsbygdens traditionsbundna folkkultur, gick snabbt under i stationssamhället. Motiv för inflyttningen till staden uppges ofta ha varit en förhoppning om att där gå ett bättre liv till mötes. I samhället fick man snart erfara att tjänster byttes inte utan man köpte dem för pengar. Perioden 1860—1880 var Eslövs födelsetid, därefter följde viss stagnation.

Endast ett fåtal av de angivna sagesmännen har Ek själv intervjuat, vilket givetvis i och för sig ter sig naturligt med tanke på att den period han denna gång varit ute efter ligger förhållandevis långt tillbaka i tiden. Det synes anmäla dock naturligt, att Ek utöver behandlingen av perioden 1860—1880 borde göra jämförelser med därpå följande tidsperioder för att få ut mer av särskiljande och karakteriserande. En annan möjlighet till överblick kunde vara att analysera några andra tidiga stations samhällen.

De inledningsvis återaktualiserade Salaminnena ger onekligen facetterade och målande bilder av gårdar och hem, nöjen, umgängesliv, folkrörelser, handel, industri, arbetsförhållanden, kommunikationer etc. Lindberg avsåg dessutom att fortsätta sina undersökningar med en noggrannare analys av miljön för att erhålla en klarare bild av det för tiden karakteristiska hos människorna. Ek uttalar visserligen inga löften om fortsatt undersökning av Eslöv, men kan givetvis å andra sidan allmänt åberopa tidigare uttalanden, t. ex. från uppsatsen *Staden, folket och hembygden* (Skånes hembygdsförbunds årsbok 1965), vari han framhöll att det som särskilt eftersträvas är att rekonstruera det folkliga livet ur alla aspekter sådant det var vid 1800-talets slut och 1900-talets början. Förutom studier av bostadsförhållanden och bebyggelse tänkte han sig belysa samma seder i olika delar av staden och i skilda samhällsklasser. En integrering med samhället och dess olika orkan har eftersträfvats. En väg syntes honom självklar — kontakt med föreningar, särskilt borde samarbete prövas med pensionärsföreningar; en ny typ av stadshistorisk årsbok kunde också bli en konsekvens av en mer samhälleligt integrerad hembygdsrörelse. Och i arbetet *Inför ett nytt startförsök* (Folk-Liv 1964—65) specificerade han direkt utforskningskomplexet till att gälla livsstilen i tätorterna; studiet av normer, seder och vanor. Vidare har han i sin undersökning av stadsdelen Nöden i Lund tagit upp hur befolkningen där uppfattade sig och andra. Där har verkliga traditionsmaterialelet spelat en stor roll. Ek har själv lett insamlingsarbetet och har vid sammanställningen låtit uppteckningarna och den officiella bilden jämföras till en vidgad och kompletterad syn. Siffrorna visar förändringarna, uppteckningarna ger motiven. (En preliminär del av sin undersökning har Ek framlagt i Sydöstra stadskärnan i Lund, stencil 1965).

Eslöv som en det moderna samhällets prototyp synes vara ett väl valt exempel på nyanläggning. Förhoppningarna upprepas därför om fler jämförelser och om en fortsättning att fånga gripbara attityder och fasta traditioner fram till dagens situation. — Det kan kanske här få tilläggas att intresse vuxit även i Göteborg för att experimentera inom nutidsetnologin, närmast med uppgifter i det industriella nutidssamhället och med dokumenteringen förd ända fram till nutidsläget. Det sker från Historiska museets folkklivs- och samhällsavdelningar samt med hjälp av elever

som just erhållit två terminers undersökning i folklivsforskning, knuten till museet.

Rubriker är bl. a. dessa i ämnet *Staden* och dess traditioner: *Livet i belysning av olika källor under vissa perioder.* — *Arbets- och levnadsförhållanden, livsvillkor, familjeliv.* — *Fest- och sällskapsmönster.* — *Hur använder folk sin tid.* — *Allmänna relationer: grupper, kontaktfält, samhörighet, umgänge, medlemskap i föreningar, lagbildningar, livssyn.* — *Det tids- och miljötypiska för stadsområdet i fråga.* — *Identifikationen med miljön.* — *Byte av bostadsmiljö, byte av grupptillhörighet.* — *Bohaget, hemmet, förändringar vid bostadsbyte. Omvandlingar av normer och vanor.* — *Status nu och då.* — *Som väntat har Sven B. Ek härvid givit stimulerande inspiration, liksom Sigurd Erixon, Ilmar Talve och Knut Kolsrud.*

Allan T. Nilson

GABRIELLE JEANSSON OCH INGA KINDBLÖM: *Kring livets högtider i Örkeljunga församling.* Engl. summary. Skrifter från Folkklivsarkivet i Lund nr 10. CWK Gleerup, Lund 1968. 96 s., ill. Pris kr 15:—.

Kunskap om de växlande förhållandena kring livets högtider saknas ingalunda inom nordisk folklivsforskning. Merendels brukas framställningar baserade på äldre litterära beskrivningar eller sentida traditionsuppteckningar. Att denna studie trots sin lokala begränsning måste anses av intresse även ur allmännare synpunkter beror — utom dess sakinnehåll — på att den påvisar rika outnyttjade möjligheter i ett hittills föga begagnat material, nämligen kyrkböckerna och liknande akter. Här som i otaliga andra fall är det den förkättrade svenska byråkratien genom tiderna som levererat underlagsmaterialelet.

Då vi nu befinner oss i den sista tredjedelen av detta sekel är det givet, att allt färre sagesmän har egna upplevelser att återge från det gamla 1800-talet. Detta innebär ingalunda att folklivsforskningens möjligheter är försämrade för äldre tider. Förlusten av självupplevda skildringar uppväges av att forskarna i stället såsom i föreliggande bok kanske tvingas att uppsöka pålitligare källor såsom arkiven. Våra rika

skatter av uppteckningar får härigenom en ovärderlig komplettering men framför en hållfasthetsbedömning på basis av ett förhållandevis pålitligt källmaterial.

Med sina 46 byar utgör Örskelljunga ett stort undersökningsområde av utpräglad bondekaraktär men med sedvanliga inslag av obesuttna och en mindre ämbets- och herrskapsklass. Undersökningsperioden omfattar merendels en så vidsträckt tidsrymd som 250 år, vilket visat sig vara av betydelse för att återspegla de skilda epokenas dynamik.

Mellan 1730 och 1760 dominerade söndagsdop i kyrkan. Undantagen utgjordes av herrskapsfamiljerna, som lät döpa sina barn hemma. På 1770-talet hade detta överklassmönster övertagits av de mer välbärgade bönderna och 24 % av dopen var nu hemdop. 1815 hade hemdopen ökat till 45 %. Anledningarna synes icke enbart vara mönstret från herrskapen utan även rädslan för farsoter samt kölden i kyrkan, alltså medicinska skäl. Vidare att det mindre offentliga hemdopet befriade från skyldigheten till stora dopkalas. Medan adelsmannen troligen valde hemdopet för att markera sin skillnad från övriga sockenbor, följdes exemplet av statusskäl av rikbönderna. När fattigfolket valde hemdopet, skedde detta av ekonomiska skäl, alltså motiv som ej förefanns för godsägaren och storbonden. En gemensam strukturförändring för en sed kan alltså ha skilda motiv för olika samhällsgrupper.

En undersökning utsträckt över 250 år visar, hur seden gått i vågor. Söndagsdopens bottennivå utgjorde 1880-talet med 33 %. Vid början av 1900-talet skedde en ökning som 1959 nått till 88 % för söndagsdop. Anledningarna härtill torde ha varit flerfaldiga. Längre tid mellan födelse och dop gjorde barnen motståndskraftigare. De förbättrade kommunikationerna, främst bilismen, möjliggjorde snabbare och varmare transporter. Kyrkans uppvärmning och farsoternas frånvaro minskade smittorisken. Medan äldre tiders dop nästan undantagslöst skedde utan moderns, ofta även utan faderns närvaro, genom att ombesörjas av faddersystemet, har det nutida dopet kommit att få rollen av en viktig familjehögtid, vars seriösa karaktär förhöjts av kyrkoakten. En ung familjs kyrkodop är i nutiden ej heller förenat med samma bjudningsplikt som i äldre tid. — Att dopet här behandlats något utförligare är endast för att visa sedernas starka svängningsamplituder under 250 år, samtidigt

en varning för de alltför vanliga generaliseringarna mellan tillståndet förr och nu. — I samband med dopet belyses på ett intresseväckande sätt fadderinstitutionen. Medan 1730 antalet faddrar var 6,6 utgjorde siffran 1965 2,6. 1730 var 2 % av faddrarna utsocknes (främst i gränsbyar med grannförbindelser över sockengränsen), medan antalet 1965 var 68 %. Denna enorma skillnad synes bero på övergång från oskylda grannar som faddrar till släktingar och i det senare fallet dessutom på släktfältens geografiska spridning i nutiden.

Kyrktagningsleden var ytterst levande på 1840-talet, men med det socialpsykologiskt betecknande undantaget att mödrar till utomäktenskapliga barn ofta undvek kyrktagnings offentlighet. På 90-talet hade kyrktagningsfrekvensen sjunkit till 25 % för att på 1920-talet helt försvinna. Kyrktågning i hemmet var liksom hemdop en nyhet, som införts av de välbärgade.

Namnval och namnpraxis belyses på ett väldokumenterat sätt. Till 1820 fick gossar blott ett förnamn, en praxis som för flickorna dröjde ytterligare några årtionden. Seden med flera namn inspirerades av ortens ståndspersoner som så många andra förändringar. Liksom på andra håll är det slående, hur samma namn ofta bars av ett stort antal personer, vilket givit upphov till olika binamn för att skilja vederbörande åt.

Vigslarnas årstidsrytm återspeglar åtskilliga förändringar under tidernas lopp. På 1720-talet låg hälften av vigslarna under vårhälvåret med 21 % i juni. På 1770-talet återfanns knappt 30 % under vårhälvåret. I stället är det 27 % november- och 22 % decembervigslar. De sista skulle dominera ända till 1950-talet. Att senhöstvigslarna baseras på skörde- och slakttillgång samt julcykelns festperiod låter sig alltid sägas. Men det förklarar icke det tidigare stora antalet junivigslar. Att herrskapen gifte sig på hösten under 1700-talet kan möjligen ha påverkat bondebefolkningen, men frågan står öppen.

På 1720-talet skedde 95 % av vigslarna på söndagarna. Genom ändring av 1693 års kyrkohandbok med skiljande av vigsel från nattvard, kunde vigsel ske på annan plats än i kyrkan, en utveckling som började i städerna. Örskelljungas första vardagsvigslar berörde folk utanför allmogen. Detta visar vikten av att — såsom här skett — statistiska uppgifter penetreras ur innehållets synpunkt för att tolkas rätt. På 1770-talet ägde mer än hälften av vigslarna rum i

hemmen. På 1830-talet var antalet kyrkvigslar lägre än 3 %. Prästgården var däremot ofta lokalen för ceremonien. I nutiden har en omvägning ägt rum så att kyrkan åter är den vanligaste platsen. Även denna utredning visar, hur vanskligt det är med generaliseringar beträffande olika seder. Det ser ut att aldrig ha funnits några statistiska skeden utan en oavbrutet pågående förändring i skilda riktningar.

Av stort intresse är redovisningen av giftermålsfälten. Ännu så sent som 1871 utgjorde de insocknes giftermålsförbindelserna 80 %, i övriga fall gällde det ofta äktenskapsförbindelser mellan grannbyar kring sockengränsen. Utmärkt belysande kartor understryker avståndsfaktorns dominerande roll. Tendensen blir sedan en utsträckning åt sydväst efter handelsförbindelserna men starkare förhinder över landskapsgränsen mot Småland.

Skildringen av dödligheten belyser farsoternas betydelse. Vid rödsoten 1811 skördades de flesta offren hos de fattiga och mindre motståndskraftiga obesuttna. — På ett intressant sätt belyses, hur tidningsannonserna kommit att ersätta andra äldre sätt för kungörande av dödsfall, lysning m. m. Predikstolen och kyrkbacken förlorade sin nyhetsförmedlande roll med presens ankomst. — Likt andra förrättningar ägde begravningarna rum på söndagarna med dominans härför ännu på 1860-talet för att avta med bottenläge på 90-talet. Intressant är att medan allmogens söndagsbegravningar var förhärskande, begrovs ofta präst- och klockarefamiljernas döda på vardagar. — Här har främst några av de siffermässigt belysta förhållanden berörts. Dessa kompletteras av skildringar från olika tider.

Denna bok är ett utmärkt exempel på nyttan av samarbete mellan lokala intressenter och universitetsinstitutionernas kombination av forskning och undervisning. Till grund ligger de bägge författarnas seminarieuppsatser. Boken förtjänar efterföljd på andra håll i landet. Först då kan mer samlade analyser verkställas. Detta är även ett prov på den goda inverkan som den i Lund skapade kyrkliga folklivsforskningen haft på den allmänna folklivsforskningen. Boken utgör självfallet inte något nydanande teoretiskt arbete och har heller icke utgivit sig härför men behandlingen av arkivmaterialet som belysning av levnadsloppets sedvänjor är av så grundläggande betydelse, att detta förtjänat att framhållas.

Mats Rehnberg

ARNE BJÖRNDAL och BRYNJULF ALVER:
— *og fela ho lét. Norsk spelemanns-
tradisjon.* Engl. summary. Universitets-
forlaget, Oslo 1966. 250 s., ill.

Ett år efter den ledande norske folkmusikforskaren Arne Björndals bortgång kunde Brynjulf Alver färdigställa deras gemensamma arbete, som är ett viktigt bidrag till kunskapen om nordisk folkmusik. Tyngdpunkten i framställningen ligger på Vestlandet. Inledningsvis behandlas den s. k. hardangerfelan, känd sedan 1600-talet. Det är som bekant en fiol med resonanssträngar, av vissa tidigare forskare uppfattad som en inhemsk norsk skapelse men av Björndal—Alver tolkad som ett resultat av brittisk påverkan, något som ter sig troligt, även om bindande bevis ej kan frambringas.

Det påpekas med stor riktighet, att i äldre tid var dansen det primära och musiken, ackompanjemanget det sekundära. Då vissa melodier kom att knytas till traditionella seder vid högtider av olika slag, fick musiken en delvis annan och mer självständig funktion. Vid 1700-talets slut uppges Hardangermusiken genom spelmän ha spritts till angränsande bygder. Därefter skall utvecklingen ha stagnerat och den äldre musiken blivit fixerad. Av något skäl har i varje fall nyheterna haft svårighet att göra sig gällande. Voss utgjorde i stället inkörspporten för nyheterna. Genom en myckenhet spelmansnotiser har författarna sökt belysa, hur mottagligheten för nyheterna växlat mellan olika grannområden. Då det säges, att den ene eller andre spelmannen lärt sig låtar från någon annan trakt, är man osäker, om detta skett för att vidga den egna repertoaren i största allmänhet eller främst för att tillägna sig de nya melodier, som erfordrades i samband med att dansen ändrade sig. Brölloppen uppges ha varit av betydelse för att konservera en äldre musikskatt. Marknaderna utpekade som viktiga för spridning av folkmusikaliska påverkningar. I en serie kartor har författarna sökt visa, hur under skilda perioder påverkningar ägt rum mellan olika bygder.

Att den äldre folkmusiken ägt en moll-prägel som förhållandevis sent ändrats till dur är välbekant. Författarna anser, att hardangerfelan äger en durklang som dessutom förstärkts av resonanssträngarna. Även om detta är helt riktigt, kan detta icke förklara övergången från molltyp till durtyp på andra håll i Norden.

Liksom i Sverige ägde låtarna icke så ofta namn utan uppbar funktionen av att utgöra dansmusik. Stundom förekom dock proveniensbestämningar till olika spelmän, ortnamn etc. Dansmelodiernas texter visar förmåga att flytta mellan olika lämpade melodier. De mer namnkunniga spelmännen erinrar i viss mån om andra folkliga konstnärer. Man kan följa deras verksamhet från läroår hos någon mästare till eget mästerskap med en ny generation av lärjungar. Det är här frågan om särskäglade konstnärliga prestationer av individuell art inom en folkkultur av mer eller mindre enhetlig prägel. Påverkningstraditioner eller "skolor" bland spelmännen har här kunnat återges på ett sätt som vi lärt känna från det svenska bonadsmåleriets område.

Författarna gör en intressant karakteristik av folkmusiken genom framhållandet av att det ofta är fråga om mönstervariationer på likartade teman, improvisationer etc. Det är just detta drag i folkmusiken, som gjort att den upplevt ett nytt intresse hos de jazzintresserade i vår tid, enär jazz i hög grad utmärkes av liknande drag. Folkmusiken kan aldrig behandlas isolerad från dess viktigaste funktion, nämligen att vara dansackompanjemang. Författarna påpekar här att ett dansnamn kan ha olika innebörd i skilda bygder, något som gäller även för Sveriges del men här icke observerats tillräckligt tydligt.

Som oftast i samband med folkmusik beröres dess inslag av folktro. För detta ändamål ägnar sig lokala undersökningar mindre väl. Föreställningskomplex av folkloristisk art behandlas bäst genom utblickar över vidare sammanhang. De lokala bidragen är därvid oundärliga byggestenar.

Till de värdefulla inslagen i boken hör framställningen av spelmannens sociala ställning och värdering. Här gäller givetvis en skillnad mellan dansande ungdom och äldre bönder eller religiösa kretsar, som i dans såg olämplig fritidsverksamhet. Som på andra håll i Norden har spelmännen ofta tillhört husmännen eller andra av allmogens lägre skikt. De arbetade för pengar, vare sig de spelade till dans eller gav lektioner i fiolspel. Självägande bönder som spelmän kunde i stället begära dagsverken för motsvarande prestationer. Dessa skillnader är helt förklarliga. För daglönen är det egalt, om han tjänar sin dagspeng med lie, slaga, spade eller

fiol. Bonden som genom spelning förlorar arbetstid, har behov av att denna förlust ersättes genom arbete. Det är ett utslag av naturhushållningens arbetsbyte mellan olika prestationer.

Det skall tillfogas att den värdefulla boken är rikt utrustad med register, litteratur- och källförteckningar m. m.

Mats Rehnberg

OTTO ANDERSSON: *Finländsk folklore*. Skrifter utgivna av Svenskt Visarkiv 4. Stockholm 1967. 308 s., ill. Pris kr 25:—.

Bokrubriken ovan behöver omgående förtydligandet att den främst gäller en framställning av de finlandssvenska folktraditionernas insamling. Men verksamheten härför var i sitt första stadium nära förknippat med intresset för den gamla finska folkpoesins tillvaratagande. Otto Andersson har därför utvidgat sin bok till att allmänt omfatta den äldre folkloristiska insamlingsverksamheten i Finland. I särskilda kapitel behandlas sålunda både Henrik Gabriel Porthan och Elias Lönnroth.

Starkt framträdande i Otto Anderssons historia är den nära kontakt och växelverkan som funnits mellan Finland och Sverige alltifrån Pehr Kalm och A. I. Arwidsson till Svea Jansson, "Nordens största vissångerska". Å andra sidan är man förvånad att finna att varken G. O. Hyltén-Cavallius stora verk *Wärend och wirdarne* eller C. W. von Sydow och hans tidskrift *Folkminnen och folktankar* har ansetts haft sådan betydelse för insamlingsarbetet i Finland att de ens nämns i boken. Att den finländska jordmännen ofta varit gynnsammare för det folkloristiska räddningsarbetet än den svenska visar redan den olika behandling som på 1770-talet kom Frans Westerdahl till del, när han ville genomföra en insamling av skildringar av folklivet med Gaslanders *Västbobok* som uppgjort mönster. Hans första utrop fick en god publicitet i Åbo men förtegs i Sverige. Och en upprepning av försöket resulterade i en ned- och avgörande tidningsartikel i Uppsala. Otto Andersson frågar sig om denna negativa inställning möjligen berodde på att man var rädd att rudbeckianismen på nytt skulle sticka upp

huvudet (s. 42). Denna tillhörde dock nu definitivt det förflutna. Sedan länge var tiden i stället enbart inriktad på antingen det nyttiga eller det nöjsamma och i Sverige fanns vid denna tid ingen som kunde gå i bräsch för "det antikvariska" med samma auktoritet som Porthan gjorde i Finland.¹ Men tiderna blev andra och i början av 1800-talet var det den svenska nyromantiken, som kom att verka impulsgivande på insamlingsarbetet österut, nu främst inriktat på de finska runosångerna. Så kommer Elias Lönnroth in i Otto Anderssons skildring. I den finlandssvenska folktraditionsinsamlingens historia står samtidigt J. O. I. Rancken som föregångsman både genom eget uppteckningsarbete och genom den efterföljd detta väckte. Rancken hade inspirerats av den finska runoinsamlingen men också av det ivriga upptecknande av folkdiktning, som bedrivits i Sverige under 1800-talets första hälft. I ett följande skede kom den häftigt uppflyttande landsmålsrörelsen i Sverige att få efterföljd i Finland.

Otto Andersson skriver främst insamlings- och inte forskningshistoria, men särskilt under pionjärtiden sammanföll dessa ofta. En tidig forskningsinsats som han framhåller som orättvist förbisedd är C. G. Estlanders docentavhandling 1859 om folksångerna om Robin Hood med nordiskt jämförelsematerial. Estlanders betydelsefullaste insats på det folkloristiska området var dock grundandet 1885 av Svenska litteratursällskapet. Här blev Ernst Lagus från början den ledande kraften för insamlingsarbetet. Det i boken avtryckta utrop som lade grunden till detta är i sin detaljrikedom ett föregångsdokument. För tillkomsten av sällskapets stora materialpublikationen Finlands svenska folkdiktning lämnas en utförlig redogörelse.

Ett särskilt och stort kapitel ägnar Otto Andersson givetvis åt Föreningen Brage, hans egen kära skapelse av år 1906. Framställningen, som

¹ Om jag i en tidigare framställning underskattat utropets praktiska syftemål (jfr RIG 1960 s. 12 och N.-A. Bringéus: Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog, Stockholm 1966, s. 36, 308), så gjorde samtiden tydligen detsamma. I Abo tidningars rekommendation för Westerdahls skrivelse finns sålunda ingen hänvisning till företagets praktiska nytta. Och hade en sådan avsikt stått fullt klar borde det också ha kunnat dämpa den argsinne Uppsalakritikern.

också skulle kunnat ha rubriken "En folkrörelse växer fram", får här i sak om ej i form delvis memoarkaraktär. Brages uppgift har varit att levandegöra det gamla traditionsarvet i dans, musik, sång och dräkt, men därjämte också att stödja den vetenskapliga utforskningen av den svenska folkkulturen med bl. a. ett stort urklipparkiv som resultat. Det var möjligheterna till folkvisans återupplivande som från början entusiasmerade Otto Andersson, en förebild var Der Deutsche Volkgesang-Verein i Wien.

Finländsk folklöre är mindre personligt skrivnen än man kanske hade väntat sig. Men man kan dock där möta en sådan trosvis tillförsikt som att i nutiden "folkvisan med de skönhetsvärden hon förmedlat haft en omätlig betydelse såsom social utjämningsfaktor". Annars hör ett känsloutbrott som följande till undantagen i boken: "Den som gripits av sångens trollmakt förblir dess dyrkare och apostel." Det åsyftar A. I. Arwidssons insatser såsom bevis på folkdiktningens förmåga att fångsla. Samma sak gäller inte minst Otto Anderssons egen långa livsgärning.

Sigfrid Svensson

Tools & tillage. Red.: AXEL STEENBERG, ALEXANDER FENTON, GRITH LERCHE. Vol. I:1 1968. G. E. C. Gad, Köpenhamn. 64 s., ill. Pris \$ 3.—.

Föremålsstudiet intar för närvarande knappast någon central plats inom svensk etnologi. Delvis är detta kanske en följd av den tidigare föremålsforskningens tendens att bli självändamål. Funktionalismen medförde visserligen inom denna som andra sektorer av etnologin en välgörande förnyelse, men den tycks i vissa fall ha lett till att barnet kastats ut med badvattnet. Hos socialantropologiskt orienterade etnologer är föremålsanalysen knapphändig, ja ofta obefintlig. I förslaget till den nya svenska universitetsutbildningen inom de filosofiska fakulteterna har det gått så långt, att etnografin förvandlats till socialantropologi. Kultursidan har med andra ord slukats upp av samhällssidan inom detta vetenskapsområde.

Onekligen måste därför den nya tidskriften *Tools & tillage* av många betraktas som reaktionär. Framförallt František Šachs uppsats *Classi-*

fication of tilling implements kan bidra till ett sådant intryck. Å andra sidan kräver datateknikens användning inom etnologin med nödvändighet analys-schemata för programmeringen dvs en slags typologi samtidigt som den internationella samverkan t. ex. vid atlasarbeten fordrar samordning också av föremålsanalysen och terminologin. Alla försök att finna framkomliga vägar är därför värdefulla, även om de inte omedelbart verkar lockande.

Större anledning kan man ha att inlägga en gensaga om tidskriftens främre gräns vid industrialismen innebure ett ställningstagande i frågan om etnologins arbetsrum. Då tvingas man ofta utanför Norden och Europa för att kunna använda observationsmetoden. Karakteristiskt är att Grith Lerches utmärkta reportage kring skörd med skära har gjorts i Iran. Visserligen är det säkert riktigt, att tools och tillage-forskningen, studiet av redskapen och deras användning *huvudsakligen* håller sig till det preindustriella skedet. Men för den skull får ej uppgifterna under det industriella skedet och kanske särskilt i mötespunkterna mellan det preindustriella och det industriella samhället lämnas därhän. Stora summor satsas i våra dagar på spridning av moderna redskap i u-länderna. Men blir de även integrerade i de olika kulturerna? Det vore skada om den nu vitaliserade redskapsforskningen avhänder sig sådana intressanta möjligheter att studera kultur- och samhällssidans anpassning eller missanpassning till varandra. Dylika problemställningar skulle säkert även ge etnologin en möjlighet att bli en "nyttig" vetenskap.

Som en etnologisk specialtidsskrift finns det all anledning att helhjärtat välkomna *Tools & tillage*. Desto mera som den alltigenom är av högsta klass och dessutom uppträder i mycket sober typografi. Så är den också väl förberedd och planerad för flera nummer framåt. Bakom tidskriften står inte blott en personlig intressegrupp inom europeisk etnologi utan även en institution: International secretariat for research on the history of agricultural implements, Köpenhamn. Detta betyder att professor Axel Steensberg är primus motor bakom den nya tidskriften. Men han har klokt sört för att den ej blott skall bli ett kortvarigt norrsken, då han låtit två framstående yngre etnologer bli medutgivare: Alexander Fenton i Edinburgh och Grith Lerche i Köpenhamn, den senare tillika sekretariatets sekreterare. Tidskriftens

huvudspråk är engelska, men flera bidrag i premiärnumret finns även i tysk parallelltext eller sammanfattning. Det stigande intresset för föremålsforskning speciellt i Nordtyskland manifesteras i tidskriftens första nummer genom två värdefulla bidrag av Ulrich Bentzien. Denne framlägger bl. a. ett förslag till en internationell plogbibliografi, ett viktigt företag, som man hoppas att han själv får förverkliga med stöd från de olika länderna.

Är den nya tidskriften begränsad i sak och i viss mån i tiden, så är dess spännvidd dock högst betydande: "Its coverage will be from the beginning of cultivation to the industrial era in every part of the world". Tidskriftens dubbla räckvidd exemplifieras i det föreliggande numret av Grith Lerches nyssnämnda studie från Iran och samme författarens redovisning av C-14 analyser av danska plöjningsredskap. Även Bentziens uppsats om årdret från Dabergotz vittnar om att tidskriften kommer att bli en välbehövlig länk mellan etnologi och arkeologi.

Premiärnumret saknar svenska bidrag, men det är knappast en tillfällighet att Bentziens bibliografiska exempelsamling som första nummer bland tidskriftsartiklar upptar Anders Berchs *Methodus investigandi origines gentium ope instrumentorum ruralium (1773)*. Axel Steensbergs minnesord över Sigurd Erixon erinrar även om en stor svensk insats inom denna sektor av etnologin i vår egen tid. Det vore glädjande, om den nya tidskriften genom sin existens och genom de publiceringsmöjligheter den erbjuder kunde stimulera intresset för redskapsforskningen också i Sverige.

Nils-Arvid Bringéus

Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde 11, 1957. Red.: WALTER HÄVERNICK och HERBERT FREUDENTHAL. Museum f. hamburgische Geschichte, Hamburg. 191 s. + 23 s. pl.

Den som dagligen under ett par decennier från sina fönster haft utsikt ned över en stor skolgård har ej kunnat undgå att reflektera över vilka krafter som styr ungdomens klädvanor. I en brokig flora kan dyka upp inslag som från att ha tett sig unika och exotiska ibland snabbt synes växa till grupper och rabatter. Vilka tog initiativen?

Och vilka fick dem sedan att slå igenom? Vid sidan om de hastiga förändringarna finns alltså också en likformighet. Men dess bundenhet till ålder eller samhörighet med skolklass undgår fönsterbeaktaren. Det var däremot dessa problem som Walter Hävernicks kunde ta upp i ett par uppsatser i sin årsbok (1959, 1962) med hjälp av en unik samling klassfotografier. Han förde då sin undersökning fram till 1939. I årgång 1967 har han slutfört forskningarna med en del 3 av Kinderkleidung und Gruppeneistlichkeit in volkskundlicher Sicht. Här är undersökningen koncentrerad till ett bestämt årtal, 1965, och materialet är hämtat från en grundskola och två gymnasier, i vilka författaren låtit taga en serie klassbilder. Enskilda karakteristiska dräktdetaljer har satts på diagram. Detaljerna har sammanfattats i omdömena "barnslig", "pojkkäktig" och "vuxen" dräkt. Enligt den tidigare undersökningen följde vuxet och barnsligt i dräktskicket omedelbart efter varandra. Nu har alltså tillkommit ett mellanstadium som innebär att övergången till de vuxnas grupp förlängts, varvid dräkt antages återspegla mentalitet. Det är dock inte den enskilde eleven eller hans föräldrar som anger den yttre normen utan skolklassen. Den representerar "die Gruppeneistlichkeit". Men inom klassen tages medvetet eller omedvetet ledare som anger tonen. Social härkomst eller skolbetyg utgör dock inte längre samma grund för utväljandet som före kriget, "tuffhet" anses ha kommit istället.

Hävernicks omsorgsfulla undersökning är lik som tidigare begränsad till pojkdräkten. Ett motsvarande studium av flickornas klädsel kräver säkerligen sin speciella uppläggning. Här är variationerna större, följsamheten efter modeväxlingarna starkare. Men slutresultaten ifråga om klassmentalitet och idolval bör kunna tagas upp till jämförelse.

I några recensioner i *Rig* i början av 60-talet har undertecknad exemplifierat den västtyska folklivsforskningens inriktning på samtidsproblem (1960, s. 124 f, 1961 s. 27 f, 1963 s. 41 ff med anmälan av "Beiträges" sex första årgångar). Uppgifter lämnades där om behandlade eller ifrågasatta forskningsobjekt. Hävernicks dräktundersökning är alltså icke tillkommen av någon tillfällighet utan helt programmässig i linje med den uppläggning som årsboken från Hamburg konsekvent följt i sina sedan 1954 utkomna 11 band. I årgång 1967 fortsätter sålunda Karl Veit Riedel

att i en uppsats om dagspressen granska massmedia som studieobjekt för folklivsforskningen. Radio (av Hävernicks), film, TV och reklam har tidigare behandlats. I den nu aktuella uppsatsen framhåller Riedel att den officiella historiskt och litterärt inriktade pressforskningen behöver kompletteras med de speciella synpunkter folklivsforskningen kan anlägga: tidningarnas återspeglings av folklig mentalitet, deras funktioner i folklivet, den ömsesidiga påverkan mellan tidning och läsekrets etc.

Som en följetong genom årsboken och nu framme vid nr 44 löper Herbert Freudenthals *Volkskundliche Streiflichter auf das Zeitgeschehen*. Ett inlägg göres om återupplivandet av äldre folklig underhållning, sed och fest. Nöjes- och turistbranschen har gjort "folklore" till ett affischord härför och därigenom ytterligare förvirrat den internationella terminologin. Flera tyska forskare har nyligen behandlat denna "folklorismus" såsom i sig själv en yttring av folklivet och Freudenthal anknyter härtill. Ett annat inlägg gäller företagets avdöende personalfester. Dessa *Streiflichter* har onekligen ett vitt blickfång!

I föreliggande årsbok ingår även en uppsats av Ulf Jöde om Spieluhrenmusik um 1900, som bygger på en inventering av repertoaren å mekaniska spelinstrument (dosor, ur, automater). Från ett relativt begränsat antal samlingar har författaren erhållit över 2.000 uppgifter på musiktitlar. Jöde redogör för urval och frekvens och påvisar de musikaliska "tillrättaläggningar" som skett. Den förbilligande övergången från rullar med stift till plattor med hål gav dessa spelinstrument en vid spridning. Den industriella tillverkningen fann naturligtvis snabbt vad som var gångbart och resultatet blev en musik som återspeglar den folkliga smaken. En motsvarande inventering i Sverige torde ge ett vida blygsammare kvantitativt resultat. Men en komplettering angående vilka melodier som förekom vore kanske möjlig genom muntliga uppgifter. *Sigfrid Svensson*

Skånes hembygdsförbunds årsbok 1967.
Red: EGON THUN. 152 s., ill. Pris kr 12:—.

Landskommunikationernas utveckling är en av de viktigaste förutsättningarna för bebyggelsens fram-

växt och konsolidering, alldeles särskilt i ett land som Sverige med dess naturgivna villkor. Redan den grundläggande sockenindelningen byggde på ett fast system för närkommunikationerna. Och när det gällde större sociala enheter, härad, län, stift och stat, fick fjärrkommunikationerna en liknande betydelse. I betraktande av ämnets synnerliga vikt får man säga, att det har ägnats alldeles för liten uppmärksamhet. Detta gäller emellertid främst analysen, den mera ingående behandlingen och avvägningen av alla inverkande faktorer av olika art. För sådana undersökningar kräves dock jämte annat, en mycket intim känedom om de lokala förhållandena. Ett förebildligt exempel erbjuder, såsom Ebbe Borg framhåller i den här behandlade publikationen, Per Edvin Skölds uppsats *En väg och en bygd i gammal tid* (i tidskriften *ALE* 1963).

Om den så att säga yttre ramen kring vägshistorien, vägdragningen i stora drag, väghållningen, landsvägsbroarna, vägmärken, skjutshållningen och gästgivargårdarna har ett ganska rikt men skäligen osovrat och huvudsakligen deskriptivt material tid efter annan blivit publicerat. En väg av sådana publikationer tillkom särskilt i samband med att den enskilda väghållningen upphörde och överfördes i statlig regi. Det skedde år 1944 och denna reform blev en nödvändig förutsättning för det utomordentligt snabba och effektiva reformarbete på detta område som vi fått uppleva efter det andra världskriget. Under de senaste åren synes intresset både för de historiska och de aktuella frågorna i detta sammanhang inte ha varit lika levande utanför de närmast berörda krets. Det är redan ur denna synpunkt tacknämligt, att Skånes hembygdsförbund velat ägna innehållet i sin senaste årsbok åt temat *Skånsk väg*. Den bör med sina instruktiva uppsatser och sitt vackra bildmaterial öppna mångas ögon för denna betydelsefulla sida av kulturhistorien och kulturminnesvården.

Boken inleds med en magistral skildring av Thorsten Andersson om vägförhållandena under den danska tiden. Den bär titeln *Med Christian IV* och hans samtida på Skånes vägar, och framställningen bestyrker att förhållandena inte var särskilt tillfredsställande. Det blev i själva verket en av de viktigaste uppgifterna för den svenska regeringsmakten att förbättra kommunikationerna, så långt detta nu lät sig göra i en landsdel, där själva naturen lade stora hinder för ett effektivt

vägbyggande. Kristina Söderpalm granskar i två bidrag dels de skånska milstolparna, dels det skånska gästgiveri- och skjutsväsendet. Att markera avståndet med särskilda vägmärken var en serviceåtgärd med traditioner från det gamla romarriket och ännu längre tillbaka i tiden. Förf. bygger delvis sin framställning på egna forskning- ar. Beträffande skjuts- och gästgiveriväsendet är materialet självfallet nära nog outtömligt. Den successiva nedgången av utgångna hästar berodde sannolikt mindre på de höjda skjutstaxorna än på järnvägsnätets utbyggnad, såsom jag framhållit i *Atlas över Sverige*, 137—138 (1963). En närmare analys av det tillgängliga detaljmaterialet skulle säkert bli givande. I årsboken beröres järnvägsepokens inflytande på livsföringen också i en uppsats av Eric Mårtensson om det kända fritidsområdet Bökeberg, som blev uppmärksammat av en större allmänhet, när förbindelsen Lund—Trelleborg öppnades 1875. Skånska allmogevagnar behandlas i ett annat bidrag av Estrid Esbjörnson. I stor utsträckning hör dessa fordon närtrafiken till, men de användes länge även för resor på landsvägarna till kyrka och köpstad etc. I detta sammanhang är de bestämmelser om hjulbredden som utfärdades under den danska tiden av stort intresse (s. 10). En dylik reglering var vanlig t. ex. i Holland¹, men synes inte i dessa former ha tillämpats i det övriga Sverige.

Under rubriken *Kan de gamla landsvägsbroarna bevaras?* informerar Egon Thun om de åtgärder som redan vidtagits och som planerats för att rädda för framtiden ett urval av dessa viktiga och ofta estetiskt tilltalande kulturminnen. Man vill gärna hoppas att förf.:s dämpat optimistiska förhoppningar om framgång på detta område skall kunna infrias. Slutligen ger oss Ebbe Borg synpunkter på de svåra problem som vägbyggaren möter i våra dagar, när det gäller att inplacera de nya vägarna i det gamla landskapet. Hans sunda tanke är att den stora och snabba trafiken så långt detta är möjligt bör ledas utanför bebyggelsen och hållas helt skild från det äldre vägnätet, där detta utgör ett värdefullt miljöinslag i landskapet. Ofta är detta då också historiskt betingat och uppbar därigenom en ännu levande tradition.

Gösta Berg

¹ J. Heringa: *Het Hollandse spoor*. Amsterdam 1964. (Mededelingen der K. Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, N. R. 27:1).

ILMAR TALVE: *Namens- und Geburts-tagstraditionen in Finnland*. F. F. Communications 199. Helsingfors 1966. 84 s., ill. Pris mk 8:—.

I ovannämnda skrift föreligger den första vetenskapliga undersökningen av namnsdags- och födelsedagsfirande i Finland. Traditionerna omkring namnsdagarna har tidigare endast flyktigt behandlats av andra forskare medan födelsedagsfirandet hittills varit obeaktat i facklitteraturen. Avhandlingen bygger främst på arkivmaterial från de olika folkminnesinsamlade institutionerna i Finland. De inkomna svaren på en frågelista, som 1963 utsändes av Institutet för folklivsforskning vid Åbo universitet, har också gett en översikt av nutida traditioner. Memoarer och brevsamlingar har utgjort en viktig källa för namnsdags- och födelsedagsfirandet i städerna och på herrgårdarna.

I Finland har hos landsbygdsbefolkningen namnsdagarna spelat en betydligt större roll än födelsedagarna. Talve har i ett tiotal kartor klarlagt den geografiska utbredningen av olika traditioner i samband med namnsdagsfirandet. Dessa traditioner bildar en äldre och en yngre grupp. Den äldre gruppen visar en begränsning till två områden, ett kärnområde i sydvästra Finland och ett nordligt. Utanför dessa områden minskar namnsdagstraditionernas frekvens successivt. Namnsdagsfirandet i sin senare utformning har en betydligt större spridning och förekommer över hela landet. Det kan föras tillbaka till tiden strax före sekelskiftet men blev mera allmänt först under 1900-talet.

Det primära i festligheterna inom den äldre traditionsgruppen var vännernas uppvaktnings och skyldigheten för namnsdagsbarnet att återgälda denna med en bjudning. Initiativet togs alltid utifrån och i regel av ungdomslaget. Mera sällan blev äldre personer föremål för hyllning och då under betydligt enklare former (för barnen hade särskilda traditioner utbildats). En allmänt förekommande form för uppvaktnings var att resa ett avkvistat och avbarkat träd på gårdsplanen. Inom ett begränsat område i Egentliga Finland kallades detta träd namnsdagsstång. I Satakunta och Tavastland, nordöst om namnsdagsstångens utbredningsområde, restes en avbarkad tall eller gran vars översta grenar i kronan fick sitta kvar. Dessa träd kallades allmänt namnsdagsträd och

kunde stundom låna drag från namnsdagsstången, det förekom t. ex. att de smyckades med girlanger och flaggor. Namnsdagsträdet förekommer även i det nordfinska traditionsområdet. Här uppträder också en variant, det avkvistade trädet på rot. I samma trakt var det en allmän sed att pryda dörren eller porten med två träd, björkar eller granar. I sydvästra Finland och på Åland brukade man även förära en utklädd docka av halm.

Alla dessa former för uppvaktnings innebar en plikt för namnsdagsbarnet att återgälda med en traktering av något slag. Ursprungligen bestod denna traktering av öl men senare övergick man till att bjuda på kaffe med dopp. I det sydvästligaste finska kärnområdet för namnsdagsfirandet heter bjudning "kousa", "koussa" eller "koso". Ordet, som är lika med det svenska kåsa, förekommer i både finska och finlandssvenska dialekter. Det har här undergått en betydelseförskjutning från det ursprungliga "dryckeskärl" till "namnsdagsbjudning". Uteblev trakteringen blev den som vägrade utsatt för hot om bestraffning från vännernas sida. Straffet bestod av instängning i svinstian, där den skyldige kunde få vistas hela dagen, dock skulle han bli befriad före solnedgången. Traditionen har samma utbredningsområde som ordet "kousa" men är känd även i Österbotten, Savolaks och Nordkarelen.

Under 1800-talets sista decennier uppstod det nya former i samband med namnsdagsfirandet, som vid början av 1900-talet blev allmänt på den finska landsbygden även utanför de äldre traditionsområdena. I kärnområdet i sydvästra Finland förenades gamla och nya traditioner men den enda av de äldre sederna som fick någon större spridning härifrån var kaffebjudningarna.

Jämfört med namnsdagsfirandet är födelsedagsfirandet av betydligt yngre datum i Finland. På landsbygden infördes det först under 1900-talet, i flera trakter så sent som på 1920-talet. Det har emellertid sedan fått ständigt ökad spridning och visar nu en tendens att ersätta namnsdagsfirandet. I motsats till namnsdagarna är födelsedagarna främst en familjefest. Det viktigaste momentet är även här bjudningen.

Av avgörande betydelse för en bedömning av namnsdagsfirandets ursprung och ålder är dels relationerna till den folkliga traditionen i Sve-

rige, dels födelsedags- och namnsdagssedernas utformning i städerna och på herrgårdarna i Finland.

Det råder ingen tvekan om att Sydvästfinland med dess ålderdomliga sedvänjor hör nära samman med det nordsvenska kulturområdet. I vårt land går en gräns mellan födelsedags- och namnsdagsgifande från trakten av Ronneby till södra Vättern (se härom recencenten i *Rig* 1957 s. 121 f). Öster och norr om denna gräns, alltså i östra Götaland samt större delen av Svealand och Norrland, firades således på landsbygden endast namnsdagarna. Den mest utförliga skildringen av hithörande svenska traditioner är en uppsats av Karin Danver, *Födelsedag och namnsdag* (*Folkkultur* 2, Lund 1942), där man dock saknar en kartläggning över de olika sedvänjorna. På grundval av det publicerade materialet kan man likväl få en uppfattning om deras utbredning. Flertalet av de finska traditionerna återfinns i Mellansverige och södra Norrland. I dessa trakter var det således allmänt att man i hemlighet under natten smusslade in en halmdocka, som ställdes utanför dörren eller fönstret. I Uppland, Närke, Dalarna, Hälsingland och Ångermanland är traditionen att överlämna ett miniatyrbord med en gran känd, en sed som förekommer som barnuppvaktning i sydvästra Finland. Det avkvistade trädet, främst den sydfinska namnsdagsstången har även motsvarigheter i mellersta och norra Sverige. Namnsdagsträdet i norra Finland förekommer inom ett sammanhängande utbredningsområde, som från Tornedalen fortsätter över den svenska gränsen in i Norrbotten. Seden med att stänga in i svinstian, som inte bjöd på någon traktering, är däremot inte känd från namnsdagsfirandet i Sverige men förekommer som bestraffningsmetod i andra sammanhang inom ungdomslagen.

På herrgårdarna och i städerna i Finland firades såväl namnsdagar som födelsedagar redan på 1700-talet. Namnsdagsfirandet hade, liksom senare hos landsbygdsbefolkningen, de rikast utformade traditionerna. Födelsedagarna hade närmast karaktär av familjefester medan till namnsdagarna hörde uppvaktning av släktingar och vänner. Även i andra avseenden förekommer, med ett par undantag, samma traditioner inom de olika samhällsklasserna. Målade eller klippta gratulationstavlor var, i motsats till svenska förhållanden, främst en högreståndssed i Finland. Den äldsta tavlan är en namnsdagshyllning från år

1754 (Åbo stads historiska museum).¹ En sedvänja, som däremot var okänd i städerna, var straffet att stänga in namnsdagsbarnet i svinstian.

Ordet "kousa" i betydelsen namnsdagsbjudning är också begränsat till landsbygden. Talves framställning härom bygger på en uppsats av Kustaa Viikuna (*Die Kosa, eine nordische Festschale. Acta ethnologica* 1936), där denne kartlagt utbredningsområdet för "kousa" i Finland. Ordet är klart begränsat till kärnområdet för namnsdagsfirandet i sydvästra Finland och Viikuna hävdar att betydelseförskjutningen dryckesskål — namnsdagsbjudning ägt rum i dessa trakter. När ordet genomgått denna förändring är inte känt, men Talve påpekar efter Viikuna, att det är omnämnt i D. Juslenius *Finska ordaboks försök* 1745 som "cousa convivium die cognomine" (namnsdagskalas). I den äldsta finska ordboken, Ericus Johannis Schroderus *Lexicon Latino-Finlandicum* från 1637 är "kåsa" eller "kousa" inte upptaget.

I Sverige är ordet känt endast i sin ursprungliga betydelse av skål eller ösa. En liknande utveckling som i Finland kan däremot spåras i samespråket, där det lulelapska *kuksē, kåsa*, även betyder sup. I sin *Journal* från 1833 nämner Petrus Laestadius ett par exempel härpå, "pouristkokse", välkomstsup, och "åsekokse", handelssup. (P. Laestadius, *Journal* I, Stockholm 1928, s. 107—108, citerat hos Phebe Fjellström, *Lapskt silver*, Stockholm 1962, s. 208.)

Den av den tidiga uppvaktningen avhängiga traditionen att stänga in namnsdagsbarnet i svinstian som straff för utebliven traktering och att befria det före solnedgången jämför Talve (s. 62 ff) med det inom namnsdagsfirandet genomgående motsatsförhållande, som i Tyskland och Danmark utformats i seden att "binda" och "lösa" den som blivit uppvaktad, och han för samma tradition tillbaka på gamla rättsseder, kända redan i Veda. Besträffning i samband med uppvaktningen har samma utbredning som "kousa", namnsdagsbjudning, vilket, som tidigare nämnts, förekommer i både finska och finlandssvenska dialekter. I de sistnämnda stavas ordet dock "koso" (sv. slutet o-ljud). Även en förkortad form, "kos", förekommer. I de svenska dialekterna i sydvästra Finland har jag funnit ett ord för svin, "kåsa" (koso), och i den svensktalande socknen

¹ Avbildad i Ilmar Talve: *Gratulationstavlor i Åbo stads historiska museum. Scripta ethnologica* 22. Åbo 1966.

Nagu i Åbo skärgård är förkortningen "kås" (kos) känd som ett smeknamn för gris. (V. E. V. Wessman, Samling av ord ur östsvenska folkhäl. I. Helsingfors 1925—26). Både "kousa" i betydelsen namnsdagsbjudning och straffet med instängning i svinstian i samband med namnsdagsfirandet är okända i Sverige, vilket kunde tyda på att båda företeelserna utvecklats i Finland, och jag anser det inte osannolikt att de besläktade orden "kousa", "koso" och "kåsa" bildar en ordlek, ur vilken traditionen på finsk mark kan härledas.

De namnsdagstraditioner, som under 1700-talet är kända inom de högre stånden, uppträder inte som ett enhetligt komplex hos landsbygdsbefolkningen. Inom de inledningsvis nämnda områdena i sydvästra och norra Finland firas namnsdagarna under ålderdomliga former före 1800-talets mitt. Från och med slutet av 1800-talet får andra sedvänjor snabbt spridning även inom områden, där namnsdagsfirande tidigare inte förekom. Firandet av födelsedagarna, som i städerna och på herrgårdarna var samtida med namnsdagsfesterna men före 1900-talet okänt på landsbygden, kan troligen ses mot bakgrund av de yngre namnsdagstraditionernas utbredning.

Talve sätter namnsdagssedernas dominerande ställning på landsbygden i sydvästra Finland inte endast i samband med inflytande från de närbelägna städerna och herrgårdarna, utan han räknar även med att traditionsöverföranden kan ha ägt rum från den folkliga kulturen i Mellansverige. Med denna hypotes som utgångspunkt ställer han upp ett tidsschema (s. 78), som belyser det sätt på vilket traditionerna kan tänkas ha blivit spridda i Sverige och Finland samt inbördes mellan länderna. För de svenska förhållandena bygger han på Karin Danvers uppgifter. En svaghet vid dateringen av landsbygdens namnsdagstraditioner är bristen på skriftliga källor. De äldsta uppgifterna är från 1845 respektive 1853. Är Talves teori om att en påverkan ägt rum från den svenska folkliga kulturen riktig, kullkastas genom dessa årtal Karin Danvers högst osäkra antagande att namnsdagsfirandet blev känt hos den mellansvenska allmogen först omkring 1850. Att namnsdagsfirande förekom redan tidigare i vissa trakter bevisas f. ö. av en uppländsk gratulationstavla som är daterad 1834 (Nordiska museet, Stockholm). Med stöd av uppgiften i Juslenius ordbok 1745 om ordet "kousa" för Talve traditionen på landsbygden i Sydvästfinland tillbaka till 1700-

talet, visserligen med reservationen att denna uppgift inte säger något om vilka sociala kategorier som avses.

Att befolkningen i sydvästra Finland vid en så sen tidpunkt som 1800-talets första hälft (eller eventuellt 1700-talets senare del) skulle ha övertagit ett urval av traditioner med genomgående ålderdomlig prägel från ett högre socialskikt förefaller orimligt. Jag skulle snarare vilja se utvecklingen så att dessa ålderdomliga traditioner redan under 1700-talet var kända inom alla samhällsklasser och att de således är äldre än vad som antagits. Under loppet av 1700-talet kan det likväl på herrgårdarna och i städerna ha utbildats nya former för namnsdagsfirandet och födelsedagsfirandet vilka först på 1900-talet accepterades av landsbygdsbefolkningen med dess annorlunda villkor. En fördjupad undersökning av de enskilda traditionerna skulle kunna kasta ljus över det svårösta problemet om namnsdagsfirandets ålder i Finland och Sverige. Härvid bör man inte förbise sambandet mellan namnsdagar och helgonfester i den kristna kyrkan under medeltiden.

Barbro Hamenius

Die Bauerngesellschaft im Ostseeraum und im Norden um 1600. Acta visbyensia II. Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1965. Red.: MÅRTEN STENBERGER. Gotlands fornsal, Visby 1966. 280 s., ill. Pris kr. 30:—.

Visbysymposiet har tillkommit för att sammanföra forskare till diskussioner kring ämnen från Nordens och Östersjöområdets politiska, kulturella och ekonomiska historia. I bestyrelsen ingår universitetsrepresentanter för arkeologi, historia, konsthistoria och folklivsforskning. Deltagarna har — varierande efter symposiets tema — varit inbjudna specialister från de nordiska länderna, Väst- och Östtyskland, Polen och Sovjetunionen med tyska som förhandlingsspråk. Symposiets generalsekreterare är landsantikvarie Gunnar Svahnström, Visby. Ekonomiskt stöd har lämnats av Svenska institutet.

Visbysymposiet trädde i verksamhet 1963 och dess första resultat som gällde stadsgrundläggandets tid i Östersjöområdet har anmälts i Rigs 1965. Symposierna är avsedda att hållas vartan-

nat år och nästföljande var ägnat Bondesamhället i Östersjöområdet och Norden omkring år 1600. Med berömvärd snabbhet förelåg förhandlingarna tryckta redan följande år. Förutom föredragen ingår här även av ett sekretariat gjorda korta diskussionsprotokoll.

Den stora geografiska spännvidden och önskan att få ämnet så allsidigt belyst som möjligt har givetvis medfört att de enskilda föredragen endast i mindre grad korsa varandra som diskussionsinlägg. Diskussionerna har istället kommit att koncentreras kring varje enskilt föredrag. En av grundföresätningarna för bondekulturens gestaltning, äganderätten till jorden, förhållandet mellan herregods och bondgård, är dock ett i flera fall återkommande tema.

I sitt föredrag Gutsbildung und Agrarlandschaft in Schweden im 16.—17. Jahrhundert drar docent Staffan Helmfrid upp huvudlinjerna och anger de väsentligaste källor som står till buds för hithörande forskning. Godsbildningen var en kontinental företeelse som först sent och i en högst blygsam omfattning nådde Sverige. I en resumé av ett på grund av sjukdom förhindrat föredrag av professor W. Abel, Göttingen, ges en kortfattad översikt av de ekonomiska orsaker som åstadkom den snabba och starka jordkoncentrationen söder om Östersjön: exportmöjligheterna västerut med höga priser på jordbruksprodukter. Den efterblivna agrartechniken och den starka statsmakten ser Helmfrid som främsta anledning till den fördröjda och begränsade utvecklingen i Sverige.

Professor Eino Jutikkala visar i sitt bidrag, varför utvecklingen i Finland blev annorlunda än i moderlandet. Fattigare förhållanden och hårdare odlingsmöjligheter gjorde att de finska bönderna som självägare i så stor utsträckning dukade under för de kris- och krigstider som satte in från och med 1500-talets slut. Gårdarna var små, fiske och pälsjakt hade förlorat sin gamla betydelse. Skatterna steg samtidigt och skattebördorna tvingade i många fall bönderna att uppge sin urgamla besittningsrätt till jorden som övergick till kronan och adeln. I Norge var det istället en ny jordägande borgarklass som i stor utsträckning övertog bondejord och som också gentemot sina underlydande bönder ställde de hårdaste villkoren. Docent Halvard Björkvik, Trondheim, behandlar dessa frågor i Grundherr och Lassbesitzer in Norwegen um 1600.

Nordens bondeklass var dock fri. Hur friheten

gick förlorad för kontinentens livegna bönder exemplifierar professor G. Heitz, Rostock, i sitt bidrag Bäuerliche Verhältnisse in Mecklenburg um 1600. Som rubriken anger var Mecklenburg vid denna tid ännu att betrakta som ett bondeland, som dock hade godsbildning och livegenskap hotande nära. Liksom Helmfrid betonar Heitz vikten av godsarkivens bearbetning. Ett av den förstnämnde anförd mönsterexempel från Sverige på vad här står att få är Dagny Torbrands värdefulla doktorsavhandling om Johannishus i Blekinge.

En jordkoncentration av helt annat slag och syfte än den i det föregående omtalade var den märkligt tidiga upplösningen av ägoblandningen i Schleswig, varom den danske professorn T. Fink talade vid symposiet. Här var det bönderna själva som på eget initiativ och med tålmodig konsekvens bytte tegar för att få samlade jordarealer. Drivkraften och syftet var dock detsamma som för godsägarna: exportmöjligheterna västerut och de ökade jordbrukspriserna gav anledning till ett rationellare jordbruk. Detta tidiga skifte med en individuell jordbruksdrift som resultat genomfördes under ett par mansåldrar kring sekelskiftet 1600. Det var också det för symposiet fixerade tidsavsnittet och flertalet föredrag är koncentrerade kring detta. Det gäller sålunda även den av professor J. Jurgins, Vilna, lämnade redogörelsen för hur det litauiska bysamhället fungerade under 1500-talet och den polske professorn J. Burzτας allmänskildring av ostpommersk bondekultur omkring år 1600. Vid samma tid medförde den förbättrade ekonomin, såsom K. Baumgarten visar, att i Mecklenburg det gamla hallhuset starkt moderniserades: det fick ökad bredd, särskilda bostadsrum, genomfart och prunkgavel.

Bondesamhället inneslöt i sig också fiskare och hantverkare. Sillfiske och sillexport från Limfjorden behandlas i ett föredrag av överinspektör Holger Rasmussen, Köpenhamn. Av särskilt intresse är Rasmussens resultat rörande bottengarnfiskets uppkomst i Limfjorden och där med detta fiske förenad ägorätt och arbetsfördelning. Det lantliga hantverket behandlas i tvenne föredrag. Dr W. Sobisiak, Poznan: Dorfhandwerk in Pommern um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts och dr Reinhard Peesch, Berlin: Das Dorfhandwerk im Schwedisch-Vorpommern gegen Ende des 17. Jahrhunderts. Den förre framhåller hur områdets ökade sädesproduktion flyttade hemmatillverk-

ningen över på specialiserade hantverkare, endast småbönder hade tid att syssla med hantverk. Inom det av Peesch behandlade området var förhållandena delvis annorlunda, ett särskilt intresse har här motsättningen mellan städernas hantverksskrån och de lantliga gärningsmännen. De senare har i detta område för sin bärgning varit hänvisade till ett hälftenbruk hantverkare-bonde.

Det av Peesch valda tidsavsnittet — stridande mot symposiets tema — är betingat av ett föreliggande viktigt källmaterial, en av svenska lantmätare 1692—98 utförd omfångsrik matrikel med kartor och tabeller. Givetvis återspeglas här hundraåriga förhållanden som kan inordnas i symposiets aktuella tidssammanhang. Samma motivering må till nöds även gälla för John Granlunds på besiktningssinstrument från 1707—1769 byggda undersökning om gotländsk byggnadskultur med påvisandet av träarkitekturens tidigare starka ställning i förhållande till det senare kalkstensmaterialiet. Föredraget gällde sålunda därtill en specifik gotländsk företeelse som symposiedeltagarna under sina exkursioner direkt hade för ögonen. Likaledes hade sörjts för att Gösta Bergs föredrag om piroger och andra kulinariska inlån i gotländskt kosthåll skulle kunna upplevas ej blott i ord utan även i sak. Den gotländska mattraditionen har varit seg och med skäl kan Berg hänvisa till att den möjliggör rekonstruktioner även för den här aktuella perioden. Till serien av gotländska föredrag hör också Bengt G. Söderbergs Bauerglasmalerei, Fensterschenkung und Fensterbier in Nord- und Ostseeraum. Det tidigaste från en gotländsk bondgård kända fönstret härrör från 1500-talets slut.

Såsom framgår av professor N. Valonens föredrag om finländsk heminredning nådde tidens högkonjunktur också upp till västra Finland och kan där spåras i renässansinslag i bondehemmens möbler. Samma högkonjunktur som för böndernas del mångenstädes fick ett negativt resultat i storgodsens framväxt betydde på andra håll en betydande höjning av levnadsstandarden. Detta återspeglas också i de värderingsprotokoll — därtill från konkursbo — som finnes bevarade från Femern i arkivet i Schleswig. Dessa listor, som har ett stort intresse även som jämförelsematerial, presenteras av museimannen dr A. Lühning. Hälften av de 130 protokollen härrör från 1610. Lühning framhåller att omkring 1600 synes ligga en höjdpunkt i öns välståndsutveckling. Detta har

sin motsvarighet på andra håll. Det samlade intrycket av den både i reell och i överförd betydelse mångsidiga volym som Visbysymposiet 1965 resulterat i är att det för diskussionerna angivna tidsavsnittet varit väl valt. Det gör boken till en sammanhållen volym.

Sigfrid Svensson

ANDERS EDESTAM: *Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar*, Bd 2: Domprosteriet, Älvdals kontrakt, Visnums kontrakt. Stifthistoriska sällskapet, Karlstad 1965. 388 s., ill. — Bd 3: Nyeds kontrakt, Fryksdals kontrakt, Jösse kontrakt. 1968. 423 s., ill.

När Nils-Arvid Bringéus i Rig 1953 (s. 88 ff) anmälde en då nyutkommen del av Gunnar Carlquists Lunds stifts herdaminne framhöll han, att detta verk kom att vara en likare för kommande herdaminnen. Så har också blivit fallet. Även i Karlstads stifts herdaminne är pastoratsbeskrivningarna upplagda efter samma mall som Lundastiftets, beskriven i den nämnda recensionen. Bringéus talar här också om en "övermännisklig arbetsförmåga" hos utgivaren. "Ett enormt och imponerande forskningsarbete" är den karakteristik Sten Carlsson lämnar i en anmälan i Rig 1967 (s. 58 ff) av Magnus Collmars Strängnäs stifts herdaminne. Liknande omdömen vill man även använda om den nu av läroverksadjunkt Anders Edestam påbörjade utgivningen. Hans herdaminne har också fått ett högst positivt betyg av Hilding Pleijel i en recension i Svensk teol. kvartalskrift 1967 (s. 50 ff), där en översikt lämnas av dess uppställning, föregångare och källor.

Att ett herdaminne är av stort värde för släkt- och hembygdsvetenskapen är självfallet. Men de mödor, som där nedlagts, har gett ett material av en storleksordning, som gör det användbart också för jämförande studier och generella slutsatser. De detaljerade släktredogörelserna ger sålunda ett fylligt underlag till ståndcirkulationens klarläggande.¹ Bondens son blir präst och för hans barnbarn finns ingen social spärr, även

¹ Jfr Sten Carlsson: Det skånska prästerskapets rekrytering och sociala miljö 1650—1800. Några iakttagelser. (Från gammallutherdom till nyprotestantism. Studier t. Hilding Pleijel, Stockholm 1965).

om det också händer att de återgår till bondeståndet. Det värmländska prästerskapets energiska arbete för folkundervisningen kan i herdaminnet ofta beläggas. Många biografier från 1800-talet ger i sin utförlighet ett rikt material om prästernas förhållande till väckelserörelserna i landskapet. Att försupna präster funnits i Värmland har blivit känt genom skönlitteraturen, herdaminnets verklighet överträffar dock dikten. I kontrast härtill står de prästmän, som med hjälp av sockenstämma och häradsrätt kraftigt ingriper mot sin bygds vilda dryckesseder. Andra starka sociala kontraster fanns mellan kyrkoherdar, som satt som rika jorddrottare, och det obefordrade prästerskapet med ofta urusla existensvillkor, som kunde medföra att änka och barn blev fattighjon.

Herdaminnets biografier innehåller också enstaka kulturhistoriska notiser, som genom sin sporadiska förekomst kan te sig som kuriositeter men som även de låter sig infogas i större sammanhang. Dit hör uppgifterna om präster som jordbruksapostlar i sin bygd. Detta var från 1700-talets mitt en i hela landet vanlig företeelse; skillnaden mellan nämnt och onämnt låg mest i den grad av intensitet med vilken denna verksamhet bedrevs. Några uppgifter om potatisodlingens befrämjande kan tas som exempel. Redan 1748 hade potatis genom myndigheternas försorg förevisats på de värmländska sockenstämmorna (3 s. 393). Men enskilda initiativ behövdes. Lars Sondén, komminister i Sunne 1795—1809, fick heta "jordäppelprästen" därför att han som föregångsman odlade och sålde potatis. Om P. Elfvendahl, kyrkoherde i Ekshärad 1820—44, finnes angivet i en släktbok, att han var den förste som sådde höstråg och satte potatis i övre Älvdalen. På husförhören bedrev han jordbruksförkunnelse och delade ut utsäde. Från P. A. Lindbergs tjänstetid i Ransäter omtalas i ett sockenstämmoprotokoll 1817, att han fick potatis att växa i en utdikad mosse, en "hittills härstädes lika okänd som otrolig erfarenhet". Han förmådde också sina sockenbor att mera allmänt införa cirkulationsbruk, vilket dock näppeligen kan kallas "regelrätt" (3 s. 312) utan torde som i andra delar av landskapet ha varit av en relativt primitiv beskaffenhet.

En tidig pionjärinsats var kyrkoherde S. C. Brunius anläggning på 1630-talet av Dömle övre hammare i Nedre Ullerud. Redan 1629 hade dock

hans ämbetsbroder i Nyed utverkat privilegium på en stångjärnshammare i Molkom. Men mer allmännyttigt inriktade var de initiativ som Magnus Fryckius i Östmark, verksam där 1765—1811, tog till näringslivets gagn. Till den allmänna fattigdomens avhjälpande uppmuntrade han bönderna att anlägga tjärugnar och sätta igång malmletning. Men angeläget även för honom var jordbrukets förbättring och han undervisade härom i kyrkan efter högmässan. Prästerna var ofta också byggherrar men de uppgifter som lämnas om prästgårdarnas byggnadsskick är fåtaliga. Av särskilt intresse är däremot att bönder i Rudskoga uppmanades av sin kyrkoherde 1690, att till kyrkans skydd flytta sina "eldhus". Detta slags skorstenslösa hus var alltså då ännu i bruk i den bofasta byden. I det avlägsna Särna fanns de ännu på Linnés tid.

Superiet kunde med lagens hjälp bekämpas framförallt i sin utövning på sön- och helgdagar. År 1659 förbjöds Karlskoga sockenbor enligt ett sockenstämmoprotokoll att föra öl och brännvin till kyrkan "som härtilldags skett är". Och sex år senare beslöts, att "ingen efter denna dag skall sälja öl eller brännvin vid sockenstugan på någon söndag eller helgdag". År 1713 gjorde kyrkoherde A. Piscator i Ekshärad anmälan till häradsrätten om de "hoopöl", till vilka ungdomen sammanskjuter spannmål och gör "dricka och brännevin, vilket de i synnerhet i fähusen på helg- och söndagsnätterna förtära". Ingripandet kunde vidgas även utanför sabbatsfreden. I Brunskog fick vid 1700-talets mitt sexmännen order att hålla ett vakande öga på de "tjänstepigor och döttrar" som hade för sed att bränna brännvin, som de sålde vid bruken och på marknader och samlingsplatser. Kyrkotukten sträckte sig till ungdomens nöjesliv också i mån detta medförde försummelse av gudstjänsten, något som från Nyed anges i en anklagelse vid hösttinget 1681 om "majstängers görande och midsommarvaka".

Uppgifterna om folksed och folkstro är överraskande nog fåtaliga i det värmländska herdaminnet, kanske beroende på att domkapitlets arkiv förstörts med ineliggande handlingar, där dylika ting kan ha inrapporterats. Från Råda får vi dock veta att kyrkoherde- och komministerfrun 1718 tvistade om förmånen att kläda brudar. Kvarlevandet av en sed med katolskt ursprung omnämnes i en besvärsskrivelse över ett kyrkoherdeval i Karlskoga 1740. Gentemot en

sökande med svag sångröst anföres oro över att genom denna brist kan komma ur bruk "att kyrkoherden alltid pläгат möta liken utanför kyrkogården och med sjungande ledsaga dem till deras vilorum".

Ett drastiskt sätt att motarbeta den folkliga övertron omtalas efter F. Fryxell från Köla, där allmogen ej vågade utföra bullersamt arbete på torsdagskvällarna. Socknens kyrkoherde S. B. Kerkstadius, död 1653, lät då sitt folk långt ut på torsdagsnätterna syssla med allehanda bullrande arbete för att visa att det kunde ske utan fara. Både folk och präst torde ha uppfattat arbetsförbudet såsom samhörigt med guden Tor. I detta sammanhang skall till sist från en häxeriprocess 1682 anföras ett märkligt vittnesmål av en 14-årig flicka från Fryksände, nämligen att häxorna och deras offer när de förts till den ondes boning "hälsade honom sägandes Fröö" (3 s. 243 f). Denna hälsning kan ju flickan ej ha fantiserat ihop utan intryck från levande folketro. Vi skulle då här ha ett bevis för att häxtron inte enbart var en importvara utan att i den också ingick inhemsk tradition.

I de utkomna båda delarna av Karlstads stifts herdaminne finnes biografier av en rad märkliga prästmän, som varit verksamma på den kulturhistoriska forskningens område, bl. a. Erland Hofsten, Erik Fernow och Anders Fryxell. I bd 2 ingår en utförlig skildring av den lärde komministern Sven Kihlman i Övre Ullerud (1696—1776). Även om tiden var mogen för en reform blev Kihlmans till riksdagens prästerstånd 1746 inlämnade skrift om en ny kalender ett avgörande initiativ till den nya stilens införande 1753.

Vad man söker av biografi är lätt att finna redan genom det preliminära personregister, som avslutar varje band. Att nå upplysningar av det slag, som ovan exemplifierats är däremot vida svårare. Det yrkande på att varje herdaminne förses med ett avslutande sakregister, som Bringéus framförde i sin omnämnda recension, finns det anledning att upprepa. Ett vidlyftigt arbete bör kunna nyttiggöras i största möjliga mån.

Sigfrid Svensson

Manuskript och arkivalier i danske samlinger udg. af Udvalget til registrering af manuskripter og arkivalier ved HELLE LINDE og ANKER OLSEN. Dansk Historisk Fællesforening, Köpenhamn 1968. 144 s. Pris da. kr. 40:50.

År 1956 tillsattes av Dansk Historisk Fællesforening, Dansk Kulturhistorisk Museumsforening, Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver og Statens Bibliotekstilsyn en kommitté med uppdrag att inhämta upplysningar från offentliga och privata institutioner om deras samlingar av manuskript och arkivalier. Man inriktade sig på sådana samlingar som kunde ha intresse för historikern, antingen han sysselsatte sig med statshistoria eller kulturhistoria, kyrkohistoria, rättshistoria, litteraturhistoria, personhistoria eller lokalhistoria. Till kommittén hörde även lektor Anker Olsen och arkivar Helle Linde, de båda utgivarna av *Manuskript og arkivalier i danske samlinger*, som utarbetats på grundvalen av de svar som inkommit från tillfrågade arkiv och museer, bibliotek och andra offentliga och privata institutioner. Även till godsens hade kommittén utsänt frågelistor, men svaren på dessa ansågs för ofullständiga för att försvara sin plats i en översikt som den föreliggande, och de vidareändades därför till respektive landsarkiv, där den intresserade kan ta del av dem. Blott i ringa omfattning har privatpersoners samlingar kunnat medtagas. Slutligen har ett litet antal institutioner måst uteslutas, därför att de inte besvarat frågelistan. Bokens förteckning upptar 251 institutioner från Rigsarkivet till Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg.

Det är en utomordentligt förtätd information som *Manuskript og arkivalier i danske samlinger* meddelar. De kommitterades förhoppning att boken skall bli till nytta för dansk historieforskning, såväl för vetenskapsmannen som för amatören, är en svensk läsare helt övertygad om kommer att infrias, samtidigt som han för egen del tacksamt erkänner sig ha fått en omsorgsfullt utförd nyckel till de danska arkivaliernas många skattkammrar. Förutom pedagogiskt stringenta översikter av arkivens historia och materialgruppering samt av hjälpmedel till deras utnyttjande i form av förteckningar m. m. bjudes man upplysningar om bl. a. tider för öppethållande och villkor för arkivaliernas begagnande.

Liksom ett arkiv speglar en persons eller en institutions liv och verksamhet reflekterar en sammanställning över arkivdepåer som den föreliggande en kulturnations tillvaro i en rikedom av facetter. Man finner här utom de stora, centrala arkiven åtskilliga åtminstone för en svensk helt okända eller mindre kända arkiv eller samlingar. Tag t. ex. Cirkushistorisk studiesamling, vilken samling startade 1958 i samarbete med Dansk Folkemindesamling och som på sitt program har bl. a. upptagning av ljudband och mikrografotografering av manuskript. Om denna samling meddelar vägledningen vidare att den samarbetar med specialamlare "om folkelige forlystelser som pjerrotfiguren samt Mester Jakel- og marionetteatre". Här ryms också förutom tryckt material som t. ex. cirkusaffischer och -program, räkenskaper och originalmanuskript m. m. Inte minst det personhistoriska materialet är anmärkningsvärt: "Personlige pap. og kart. over samtlige c. 40 gl. cirkus- og gøglersl. i Danmark m. tilh. c. 3 600 sider optegn." Man har också en samling av tidningsklipp: "Cirkus, gøgl, sigøjnere, vagabonder m. m. ordnet efter emne." Eller tag Museet for Danmarks Frihedskamp 1940—45 med dess arkivalier rörande bl. a. danskar i tyska fångelser och koncentrationsläger eller handlingar "vedr. da. nazister og medløbere og de tyske myndigheder i Danmark, herunder digte og beretn. skrevet af Werner Best".

Av stort värde är de bibliografiska uppgifterna. Under Rigsarkivet finner man sålunda hänvisningar till bl. a. A. D. Jørgensen, Udsigt over de

danske rigsarkivers historie, till Axel Linvald, Dansk Arkivvæsen, och till Kr. Erslev, Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse.

År 1537 sades Rigsarkivets brev vara "kast udi alle vraaer". Vid 1700-talts mitt skall en "Dreng" eller "Skriverkarl" från Landetatens Generalkommissariats Arkiv till "Byens Urtekræmmer" ha sålt 7 000 pund arkivalier. Efter 1700-talets mitt utvecklades Rigsarkivet till en samling med främsta uppgift att tillmötesgå historikernas intresse för dess skatter. Men under 1800-talets förra del ställdes ordningsarbetet i förgrunden. De lärda historiker som tidigare varit anställda förklarades nu ingenting ha utträttat, och på samma sätt, menade man, skulle det gå med envar historisk skribent som blev arkivman. Då en av cheferna under denna period skulle anställa en medhjälpare valde han "en Mand, fri for Tidens Lyst til at skrive". Ännu efter 1848 ansågs forskarnas fria tillgång till arkivet vara någonting betänkligt. C. F. Wegener, chef 1848—1882, betraktade institutionen som det "kongelige" och "geheime" arkiv och önskade få fastslaget "et Regulativ, der lettede Brugen for virkelige Videnskabsmænd men udelukkede ørkesløs Nysgjærighed".

Dessa notiser ur arkivväsendets kulturhistoria finner man visserligen inte i Manuskripter og arkivalier i danske samlinger, men man finner i stället litteraturanvisningar, som kan leda till bekantskapen med dem.

Sten Lundwall

KORTA BOKNOTISER

Ethnologia europaea 1967: 1—4. Red.: G. DE ROHAN-CSERMAK. 324 s. Pren. per år: kr 10:— (för institutioner kr 30:—). Adr.: *Ethnologia europaea*. B.P. 140-15, Paris.

Den internationellt understödda av Sigurd Erixon redigerade publikationen Laos, som i tre volymer utkom åren 1951—54, avslutades med en översikt av folklivsforskningens ställning vid de europeiska universiteten. Redogörelsen utgjordes av svaren på en utsänd förfrågan. Det senast utkomna häftet (1967: 4) av den nystartade internationella tidskriften *Ethnologia europaea* fyller helt av en motsvarande enkät. En jämförelse visar att — utanför Sverige! — en rad nya lärostolar tillkommit i ämnet under tolvårsperioden. Information av detta högst nyttiga slag bör höra till en internationell publikations främsta uppgifter och det är ett energiskt arbete som presterats av redaktören att på en så relativt kort tid kunna inkamma ett så nära fullständigt antal rapporter.

Tidskriftens uppställda program är mångsidigt och vittomfattande, den vill också vara en förbindande länk mellan europeisk och allmän etnologi. Omväxlande avses tydligen att utge temahäften, i första årgången ägnas sålunda häfte 2 helt åt frågan om etnologins historiska inriktning. Moskva-etnologen S. A. Tokarev deklarerar i sitt bidrag, att det finns en klart medveten strävan hos de ryska etnologerna att konsekvent använda en sträng historisk metod i utforskningen av den moderna kulturens och samtidslivets företeelser. J. Kramařík, Prag, framhåller, att etnologins historiska inriktning haft till ändamål inte bara en rekonstruktion av det förgångna utan också att belysa lagmässigheten i dagens historiska skeende. Strängt terminologiskt taget, säger han, är det en tautologi att tala om historisk metod i etnologin: utan historia ingen metod. I samma häfte har Åke Hultkrantz och redaktören själv omfattande bidrag om historisk inriktning i amerikansk respektive europeisk etnologi.

Tidskriftens inledande artikel är författad av Sigurd Erixon: *European ethnology in our time*. I samma häfte skriver italienaren Alberto M. Cirese om *Altérité et dénivellement culturels dans les sociétés dites supérieures* och den ovannämnde Tokarev om *Die Grenzen der ethnologischen Erforschung der Völker industrieller Länder*. Det kan

av denna exemplifiering synas som om tidskriftens innehåll enbart skulle vara ägnat allmänt teoretiska spörsmål. Som någon motvikt bör därför nämnas, att i häfte 3 ingår bidrag av redaktören om termen "etnologi":s tidigaste förekomst, av G. Wiegelmann om förutsättningarna för en etnohistorisk födoämnes- och kostforskning samt av Ernő Tárkány-Szücs om etnologisk-rättshistorisk forskning i Europa. Här finnes också ett principiellt viktigt kritiskt inlägg av Ingeborg Weber-Kellermann, Marburg, om de tidigare undersökningarna av de tyska "språköarna" i Sydosteuropa. Man inriktade sig vid dem helt på resterna av det av kolonisterna medförda traditionsarvet och förbigick medvetet anpassningen till den nya miljön.

Europeisk folklivsforskning har alltså fått en ny ambitiös och innehållsrik tidskrift. Årgång 1968 kommer att ägnas Sigurd Erixons minne och skall innehålla de bidrag, som var avsedda att ingå i den till hans 80-årsdag planerade festskriften. Det är att hoppas, att Wenner-Gren Foundation även i fortsättningen skall ge tidskriften generöst stöd. Dess uppläggning förutsätter ett sådant. Märkligt nog nämnes i den redaktionella aviseringen ingenting om avgränsningen gentemot den svensktutgivna *Folk-Liv*, som också har underrubriken *Acta ethnologica europaea*.

S. S.

PETER MICHELSEN: *Ildsteder og opvarmning på Frilandsmuseet*. Nationalmuseet, Köpenhamn 1968. 86 s., ill.

Före centraluppvärmningens tid var det i hög grad formen av eldstad, som gav ett hem dess karaktär. Eldstaden har tidigast på en gång varit värmekälla, ljuskälla och matlagningsplats och den fortsatte att vara hemmets centrum även sedan belysning och matlagning ordnats på annat sätt. Husbeståndet i det danska Frilandsmuseet är så rikt och så skiftande, att den sammanställning som museets chef, överinspektör Peter Michelsen, gjort i ovannämnda skrift åskådliggör de viktigaste momenten i eldstadens utveckling och variering i hela nordvästra Europa. Och eftersom man i Römögården också kan återfinna den västeuropeiska kamin-

skorstenen är det egentligen endast östra Europas rökugn och dess kombinationer, som ur europeisk synpunkt saknas. Har f. ö. rökugnen, d. v. s. en ugn för bostadens uppvärmning, någonsin förekommit i Danmark? De äldre fynd som skulle kunna bekräfta detta är osäkra såsom Michelsen också anger. Skillnaden i eldstadens utformning i öst och väst torde bero på att äldre former kvarlevat väster om Stora Bält, under det att de österut undanträngts av den kontinentala "kupolskorstenen".

Boningshusets historia är i mångt och mycket dess eldstäders. Det har dock här icke varit författarens väsentliga uppgift att utreda förhållandet mellan husplaner och eldstäder, det skulle gett en bok av helt annan karaktär. Han har istället velat presentera de olika eldstädernas utformning och deras funktion i hushållet. Det har skett i en lättläst text och med hjälp av en rik samling instruktiva bilder. De senare kan i sin museala uppsnygning te sig artificiella i förhållande till bilder från fältet men har istället en fotografisk skärpa som de senare ofta saknar. En liten vacker skrift! S. S.

ERNST FISCHER: *Några norska flamskvävnader i Nordiska museet*, Fataburen 1964, 22 s., ill. — DENS.: *Norska flamskvävnader i Nordiska museet*. By og Bygd 1964—65, 30 s., ill. — DENS.: *Norden och Orienten*. By og bygd 1967, 24 s., ill.

I Rig 1961 skrev Ernst Fischer en principiellt viktig uppsats om Flamskvävnadsmönstrens vandringar och förvandlingar. Han har också i sitt stora arbete *Flamskvävnader i Skåne* (rec. i Rig 1963) följt de olika skånska flamskvävnadsmotivens härkomst och förändringar. Den folkliga flamskvävningen i Skåne har haft sin motsvarighet i Norge, där den som Fischer visar såsom folklig vävnad går tillbaka till 1600-talets första hälft och alltså är som sådan omkring ett halvt sekel äldre än den skånska. Det finns också en grupp norska flamskvävnader med fabeldjur och träd som är nära överensstämmande med samma motiv i de skånska rölakansvävnaderna. Den byzantinska härkomsten är uppenbar och förmedlingen har förklarats ske genom en i tidig medeltid skedd import till Norden av orientaliska siden tyger eller andra vävnader. Men mönstrens förekomst i den relativt unga flamskvävnadstekniken liksom deras samstämmiga form och sammanställning i Skåne och Norge gör denna förklaring osannolik. Fischer menar i stället att det är i kontinentala medeltidsvävnader man har att söka traditionssammanhanget. Och att de norska och skånska överensstämmelserna i detta fall har sin grund i senmedeltidens och renässansens mönsterböcker.

I uppsatsen *Norden och Orienten* hänvisar han till samma källor beträffande ett egenartat geometriskt mönster i Gudbrandsdalens flamskvävnader. Men han har här också tagit upp en problemställning som berör den textila folkkonsten i gemen. Mönstret från Gudbrandsdalen är ett motiv, som redan hos Orientens mattvävare förvandlats till folkkonst. Bakom menar Fischer ligger ett naturalistiskt blomstermotiv, och vi finner i utvecklingen från persisk hovmanufaktur till nomadmatta en tidig parallell till den stilisering som av blommor, frukter och djur från de stora ateljéernas flamska tapeter gjorde genuin folkkonst. Att utvecklingslinjerna här inte är beroende av tillfälligheter utan likartade bestyrker folkkonst i skilda former från olika håll. Men denna parallellism, som alltså är en verklighet, får å andra sidan inte tas till intäkt för att alltför snabbt hänvisa till självständig utveckling, när det gäller två på skilda håll förekommande likartade mönster. I undersökningar av motiv efter motiv i de norska flamskvävningarna, liksom tidigare i de skånska, har Fischer också uppspårat och analyserat det historiska sammanhanget och utvecklingens kontinuitet. Därför ställer man sig tvivlande när han i ett sådant enstaka fall, som i fråga om mönstret "ros mellan vinrankor", vilket påträffats i Norge, Skåne och Småland, antyder, att man här kan tänka sig en självständig utveckling (By og bygd 1964—65, s. 76 ff). Mönstren synes vara identiska. Men det är riktigt, att vi inte vet hur sammanhanget skulle kunna förklaras. Spridning via vandrande vävnadsförsäljande västgötar? Sammanhängande nu upplöst utbredningsområde?

Det är alltså en rad problem, som Fischer lik som förut i det skånska verket tagit upp i sina undersökningar av olika mönster i norsk flamskvävnad (en hithörande uppsats är omnämnd i föreliggande årg. av Rig s. 27). Han har i de här nämnda uppsatserna ytterligare dokumenterat folkkonstens självständiga skaparvilja. Hans förtrogenhet med den omvandling av förebilderna som de vävande bondkvinnorna var kapabla att genomföra gör t. ex. att han inte som Thor Kieland ser en kinesisk Mingdrake, där det i stället är fråga om en starkt stiliserad fågelbild (Fataburen 1964 s. 77 ff). S. S.

JOHAN MÖLLERSTRÖM: *Om skånska mörlor och människor i Österlen under ett århundrade och lite till från fars och farfars tid*. Hörby 1968. 128 s., ill.

Johan Möllerström är en 82-årig som författare debuterande memoarskrivare, som från östra Skåne berättar släkthistorier och barndomsminnen.

Han har tillhört en släkt av möllare och smeder och kvarnar av olika slag går också ofta igen i skildringarna. Hans egna minnen har bl. a. anknytning till ett av Skånes mest berömda turistmål, Forsakarsdalen, där hans far utnyttjade vattenkraften för kvarn, sågverk och en tidig mejerirörelse. Det är ett osystematiskt men charmigt berättande, där lustiga anekdoter blandas med kulturhistoriska notiser av olika slag: tidens fattigdom, amerikafebern, vattensåg som begynnande småindustri, folketro och sägner. Bland de många bygdeoriginalen får den "kloka" Grave-Karna i Yngsjö sitt särskilda kapitel. Även Yngsjömörderskan har kommit med på ett hörn eftersom hennes olyckliga offer hörde till släkten. Möllerströms minnen skiljer sig sakligt sett inte i intresse från så många andra samlingar, som ligger outgivna i arkiven. Däremot är antalet mer begränsat beträffande dem som har den form och det allmänna läsvärde att en utgivning såsom i det här fallet varit möjlig.

S. S.

NORD-NYTT i etnologi 1968:1—3. Utg. av Nordisk etnologisk-folkloristisk arbetsgrupp (NEFA). Red: Karsten Lægdsmand, Carsten Bregenhøj. Pris pr årg (4 häften) d. kr 20:—. Rekvisition hos Institut f. europeisk folkelivsforskning, Brede, Kgs Lyngby (Danmark).

Redan i en anmälan i Rig 1964 av Nord-Nytts första blygsamma nummer framhölls vikten av att tidskriften fick möjligheter att fortsätta. Utgivningen under de mellanliggande åren har dock varit förenad med stora ekonomiska bekymmer. Utgivningen synes nu ha stabiliserat sig och tidskriften har också utvidgats och getts ett elegant utförande. Dess utgivare är en sammanslutning av nordiska studerande och yngre forskare. Rapporterna från den ordinarie undervisningen har på ett synnerligen värdefullt sätt kompletterats med redogörelser för nya forsknings- och undervisningsföretag och med nyheter på museiområdet. Nord-nytt har därigenom fått ett intresse utöver den trängre fackkretsen. I innevarande årgångs första häfte presenteras sålunda det nya fiskeri- och sjöfartsmuseet i Esbjerg, inventeringar av lokala områden i Danmark och Norge, arbetet på den internationella textiltkniska terminologin och fransk undervisning i etnologi.

Ovanstående har råkat ligga så länge i korrekturen att två nya nummer av Nord-Nytt hunnit utkomma sedan det skrevs. I det senaste har red. sett sig nödsakad att i ett särskilt inlägg be om överse-

ende för alla ombrytnings- och korrekturfel. De är svårartade, men den som själv sitter i glashus akte sig för stenkastning. Nöjsammare är det då att anföra den frejdiga självdeklarationen, att numret i övrigt "er det vist nok hidtil bedste". Och vore det inte för att man inte vill undervärdera de tidigare skulle man kunna instämma.

Den förestående ändrade karaktären av universitetsundervisningen i Sverige är förvisso av det nordiska allmänintresse att en publicering av den nya studieplanen i folklivsforskning är motiverad. Den kommenteras av sin upphovsman Nils-Arvid Bringéus. För att lugna de många och förarga de få skall meddelas att nyheterna inte är omstörtande. Den skärpta uniformiteten har nödvändiggjorts av den nya studie- och tentamensordningen. Bringéus räknar med att successiva förändringar skall möjliggöras.

Att Bringéus själv fått komma till orda är ett särfall. Det är annars vad *studenterna* tycker som man trycker i Nord-Nytt. Det är ju också därför tidskriften är så intressant. Så levererar Carsten Bregenhøj, den ene av de båda redaktörerna, en skickligt upplagd indirekt polemik mot de föreslagna samnordiska universitetskurserna i ämnet genom att framhålla fältseminarierna som ett alternativ. Bregenhøj tar till en stor psykologisk-pedagogisk apparat för att övertyga om förträffligheten i de senares organisation. Vi skulle ha trott honom den förutan, även om vi inte vill kännas vid den frambevisade autoritäre läraren av diktatorstyp. Men visst kan fältseminarierna ersätta de ifrågasatta kurserna, som f. ö. aldrig varit fixade till sin form. Och Nordiska Kulturfonden bör släppa till medlen. — Frågan om finansieringen utelämnas helt i redogörelserna för några nyligen företagna nordiska exkursioner av olika typer. De svenska universitetsmyndigheternas inställning till exkursioner gav länge närmast intryck av att dessa — kanske bortsett från i geografi — uppfattades som nöjesresor. Diskussion om uppläggning och ändamålsenlighet är därför nyttig och respektingivande. — Ekonomiska synpunkter framförs däremot i en artikel om förspelet till den nya tidskriften *Ethnologia europaea*. Det internationella samarbetets maktlöshet på vårt område har främst haft sin grund i bristande ekonomi. Till artikelns lilla historieskrivning om CIAP bör tilläggas att en av organisationens viktigaste insatser varit stödet åt den internationella bibliografin i ämnet. Enligt undertecknads mening borde här en mera helhjärtad satsning ha skett på bekostnad av åtskilliga orealistiska projekt. — Och på tal om ekonomi: Nord-Nytts egna bekymmer i den vägen borde kanske föranleda ett snävare val av illustrationer. Klichéer är som bekant numera mycket dyra.

S. S.

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Styrelseberättelse 1967

Föreningen för svensk kulturhistoria har under år 1967 liksom tidigare år helt inriktat sin verksamhet på att ekonomisera utgivningen av tidskriften RIG.

Under året har fyra häften utgivits. Tidskriftens redaktion har bestått av Stiftelsen Skansens direktör professor Gösta Berg, ansvarig utgivare, professor Sigfrid Svensson, Lund, verkställande redaktör, samt föreningens sekreterare.

Under året har föreningen genom Statens humanistiska forskningsråd erhållit ett statsanslag om 7 000 kronor som bidrag till tryckningen av tidskriften.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande:

Ingående Balans Konto

1/1 1967		
<i>Tillgångar</i>		
Kapitalsamlingsräkning, Svenska Handelsbanken	6 723: 82	
Postgiro	1 308: 58	
Kassa	225: 42	
Nordiska museet	163: 57	
Tidskriften RIG	1: —	
Balanserat underskott	2 262: 76	
Årets underskott	4 657: 31	6 920: 07
		<u>Kronor 15 342: 46</u>

Skulder

Ledamöters Fond	5 150: —	
Diverse personer:		
Obet. honorar för RIG		
1966: 3 och 1966: 4	390: —	
Obet. faktura för tryckning av RIG 1966: 3 och 4	9 802: 46	10 192: 46
		<u>Kronor 15 342: 46</u>

Vinst- och Förlust Konto

31/12 1967	
<i>Intäkter</i>	
Medlemsavgifter	15 618: 92
Statsbidrag	7 000: —
Gåvor	1 850: —
Försäljning RIG	970: 95
Ränta	212: 20
Diverse inkomster	100: —
	<u>Kronor 25 652: 07</u>

Kostnader

Tryckningskostnader	15 345: 24
Diverse utgifter	3 527: 91
Honorar	310: —
	<u>19 183: 15</u>
Överskott för 1967	6 468: 92
	<u>Kronor 25 652: 07</u>

Utgående Balans Konto

31/12 1967		
<i>Tillgångar</i>		
Kapitalsamlingsräkning Handelsbanken	7 044: 38	
Postgiro	1 180: 48	
Kassa	582: 42	
Nordiska museet	538: 57	
Tidskriften RIG	1: —	
Balanserat underskott	6 920: 07	
./. årets överskott	6 468: 92	451: 15
		<u>Kronor 9 798: —</u>

Skulder

Ledamöters Fond	5 150: —
Boktryckeri AB Thule för RIG 1967:4	4 648: —
	<u>Kronor 9 798: —</u>

Stockholm den 8 maj 1968

Sture Petrén

Bo Westerberg

Marshall Lagerquist

Revisionsberättelse

Undertecknade av Föreningen för svensk kulturhistoria utsedda revisorer för granskning av 1967 års förvaltning får härmed efter fullgjort uppdrag avge följande revisionsberättelse.

Vi har granskat föreningens räkenskaper för 1967 och funnit desamma vara förda med omsorg och reda, alla utgiftsposter vederbörligen verifierade och föreningens behållning i överensstämmelse med

oss företedda handlingar. Föreningens ekonomiska ställning framgår av bifogade vinst- och förlusträkning samt utgående balansräkning per 31/12 1967. Vi får därför tillstyrka, att föreningen beviljar skattemästaren och styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för det gångna årets förvaltning.

Stockholm den 25 september 1968

V. Granlund

Anders Nyman

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

- Blå välling — sur sill. Vällingklockor och vällingklocksramsor av Mats Rehnberg. . . . .* 24:—
- Vad skall vi göra med de blanka gevär? 15 kapitel ur soldaternas liv, av Mats Rehnberg, hft 32, inb.* 38:—
- Svenskt-judiskt herrgårdsliv av C. Vilh. Jacobowsky . . . . .* 3:50
- Unnarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unnaryd vid 1800-talets början av Nils-Arvid Bringéus. . . . .* 34:—
- Stad i trä. Ett skede i den svenska småstadens byggnadshistoria av Sten Rentzhog. . . . .* 38:—
- Hästslakt och rackarskam. En etnologisk undersökning av folkliga fördomar av Brita Egardt . . . . .* 40:—
- Väderkvarnar och vattenmøllor av Sven B. Ek . . . . .* 45:—
- Scots in Sweden av Jonas Berg och Bo Lagercrantz . . . . .* 7:—
- Nordsvenska studier och essayer av Manne Hofrén . . . . .* 30:—
- Bastu och torkhus i Nordeuropa av Ilmar Talve . . . . .* 48:—
- Studier i svenskt repslageri av Allan Nilson . . . . .* 40:—
- Broderier av Anna-Maja Nylén . . . . .* 5:—
- Svensk Jugend av Elisabet Stavenow-Hidemark . . . . .* 17:50
- Spelkort av John Bernström . . . . .* 7:—
- Bruks herrgårdar i Gästrikland av Hans Beskow . . . . .* 45:—
- Papers on Folk-Medicine, utg. av Carl-Herman Tillhagen . . . . .* 15:—
- Flaskor och glas av Elisa Steenberg Gunnar Olof Hyllén-Cavallius som etnolog av Nils-Arvid Bringéus . . . . .* 48:—
- Dalmålningarna och deras förlagor av Svante Svärdström . . . . .* 18:—
- Mögsjö dagbok. Verskrönika från Mögsjön, Kalhyttan, Filipstad och Ransäter åren 1793—94 av Anders Fahlbeck . . . . .* 35:—
- Ernst och Mimmi av Per Wästberg . . . . .* 38:—
- Lappmarksgravar av Ernst Manker . . . . .* 35:—
- Fångstgropar och stalotomter av Ernst Manker . . . . .* 100:—
- Lapparnas heliga ställen av Ernst Manker . . . . .* 100:—
- Modedräkter 1600—1900 av Gunnel Hazelius-Berg . . . . .* 7:—
- Leksaker och spel av Arne Biörnstad . . . . .* 6:—
- Klackarna i taket. Om halling och jössehäradspolska av Mats Rehnberg . . . . .* 7:—
- Smycken i svensk ägo . . . . .* 24:—
- Strängnäsminnen av Amelie Rundberg . . . . .* 16:—
- Kulturspeglingar. Studier tillägnade Sam Owen Jansson 19. 3. 1966 . . . . .* 30:—
- Så bodde vi. Arbetarostaden som typ- och tidsföreteelse av Rut Liedgren . . . . .* 15:—, inb. 18:50
- Från mjölk till ost. Drag ur den äldre mjölkhushållningen i Sverige av Gustav Ränk . . . . .* 34:—
- Gardiner och gardinuppsättningar. En kulturhistorisk studie av Gunnel Hazelius-Berg . . . . .* 12:50
- Generationsväxlingen inom roman-tikens klassicism av Sten Lundwall . . . . .* 40:—
- Livgardisten han kommer till Gud. Studier i den militära folkdiktningen av Mats Rehnberg . . . . .* 7:—
- Folkets hus Gersheden av Rut Liedgren . . . . .* 10:—
- Ljusen på gravarna av Mats Rehnberg . . . . .* 48:—
- Gubbyllan av Per Anders Fogelström och Arne Biörnstad . . . . .* 20:—
- Kvarnarna på Tjörn av Ernst Manker . . . . .* 50:—
- Hovmålaren Carl Fredrik Torse-lius tapetmålARBOK redigerad av Sigurd Wallin . . . . .* 75:—

Nya böcker från Nordiska museet

BLÅ VÄLLING — SUR SILL

Vällingklockor och vällingklocksramsor
av Mats Rehnberg. Pris 24:—.

"Mats Rehnbergs bok om vällingklockan och ramsorna är en charmerande bok. Kanske mest för den som kom från eller alltjämt är kvar vid jorden, och den är skriven i en räpp och folklig ton, som genast finner genklang."

Carl Björk i Arbetarbladet

VAD SKALL VI GÖRA MED DE BLANKA GEVÄR

Femton kapitel ur soldaternas liv
av Mats Rehnberg. Pris 32:— inb. 38:—.

"Rehnberg tar fasta på några markanta sidor av soldatlivet och söker utreda hur de uppstått. Det är en fängslande läsning. Rehnberg rör sig säkert och hemvant på hittills orörd mark och tillvaratar all den glädje, must och färg som ämnet äger."

Alf Aberg i Svenska Dagbladet

Skrifter från Folklivsarkivet i Lund

(CWK Glerup i distribution)

- N:r 1. JOHN PAPE, Kloka flickan från Vallåkra. Lund 1949. 176 sid. Pris kr. 9:50.
N:r 2. JOHAN PETTERSSON, Kupolbyggnader med falska valv. Engl. summary. Lund 1954. 56 sid. Pris kr. 6:—.
N:r 3. NORDEN OCH KONTINENTEN. Föredrag och diskussioner vid Trettonde nord. folklivs- och folkminnesforskarmötet i Lund 1957. Deutsches Ref. Lund 1958. 208 sid. Pris kr. 16:—.
N:r 4. KARL MATTISSON, Det sydsvenska halmtaket. Deutsches Ref. Lund 1961. 179 sid. Pris kr. 20:—.
N:r 5. AXEL HÖRLÉN, Knyppling och knypplerskor i södra delen av Ingelstads härad. Deutsches Ref. Lund 1962. 136 sid. Pris kr. 16:—.
N:r 6. NILS-ARVID BRINGÉUS, Brännodling. En historisk-etnologisk undersökning. Engl. summary. Lund 1963. 183 sid. Pris kr. 20:—.
N:r 7. VIKTOR ÅKERMAN, Minnen och anteckningar från Gärdslövs och Önnarps pastorat. Deutsches Ref. Lund 1964. 153 sid. Pris kr. 12:50.
N:r 8. SELMA FRODE KRISTENSEN, Vid brunnen. En kulturbild från sekelskiftet. Deutsches Ref. Lund 1966. 127 sid. Pris kr. 17:50.
N:r 9. ARTUR LARSSON, Hur annorlunda då. Minnen från ett samhälle på Söder-slätt. Deutsches Ref. Lund 1967. 103 sid. Pris kr. 17:50.
N:r 10. GABRIELLE JEANSSON och INGA KINDBLOM, Kring livets högtider i Örkelljunga församling. Engl. summary. Lund 1968. 95 sid. Pris kr. 15:—.